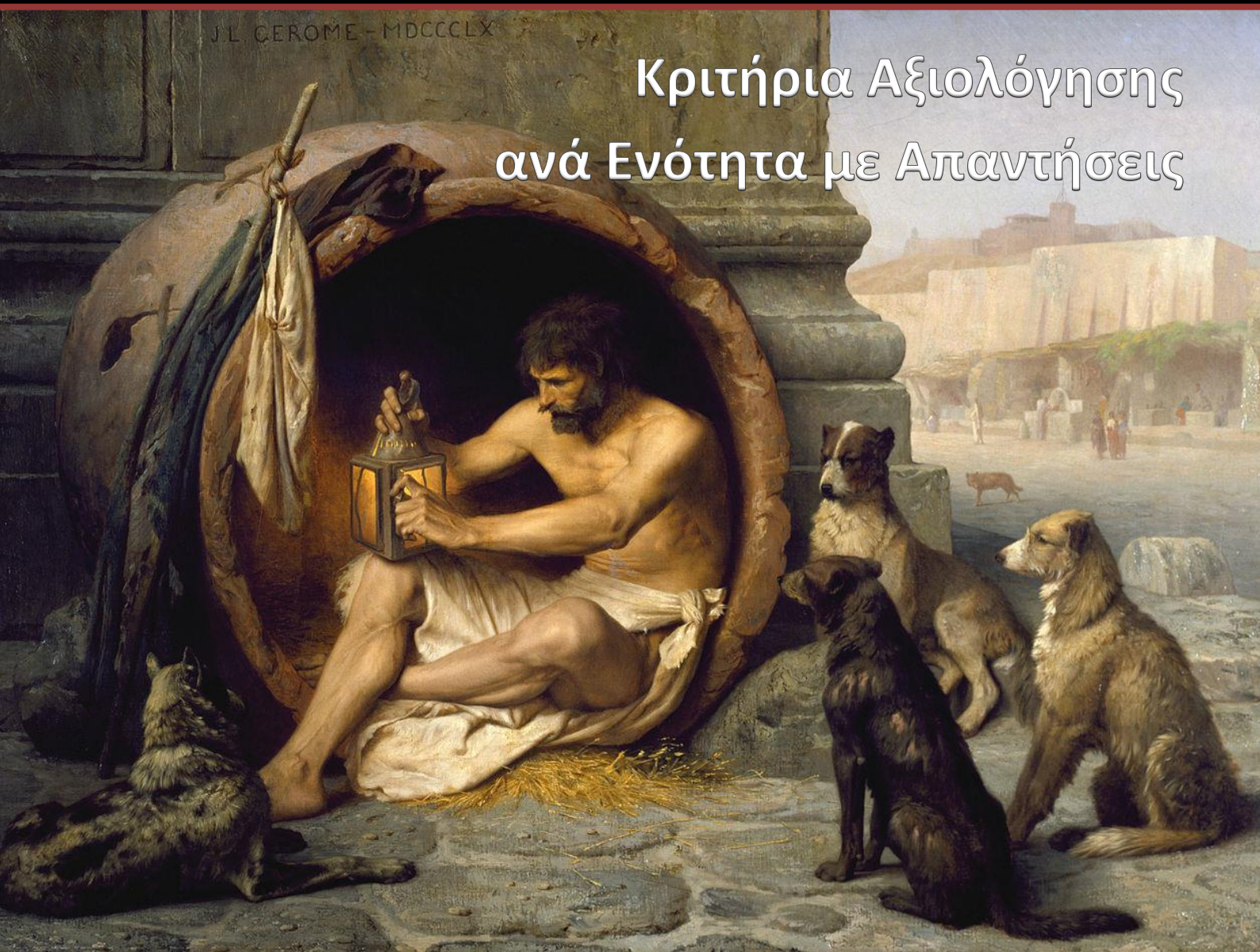

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΡΧΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Β' Λυκείου

taexeiola
ΨΗΦΙΑΚΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

ΑΡΧΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Β' ΛΥΚΕΙΟΥ

Κριτήρια Αξιολόγησης με Απαντήσεις

Βασιλική Λυμπεροπούλου

2016

Έκδοση taexeiola

Αντί προλόγου

Το βιβλίο αυτό αποτελεί βοήθημα στις Αρχές Φιλοσοφίας Β΄ Λυκείου. Περιλαμβάνει Κριτήρια Αξιολόγησης για κάθε ενότητα καθώς και τις απαντήσεις τους.

Η συγγραφέας

Το παρόν βιβλίο «Αρχές Φιλοσοφίας Β΄ Λυκείου: Κριτήρια Αξιολόγησης με Απαντήσεις» έκδοσης **taexeiola**, είναι ελεύθερο προς ανάγνωση από την ιστοσελίδα taexeiola αλλά και άλλους διαδικτυακούς τόπους. Επιτρέπεται το κατέβασμα και η εκτύπωση του βιβλίου για προσωπική χρήση. Σε καμία περίπτωση και με κανένα τρόπο δεν επιτρέπεται η πώλησή του.

Ο εκδότης

2016 taexeiola

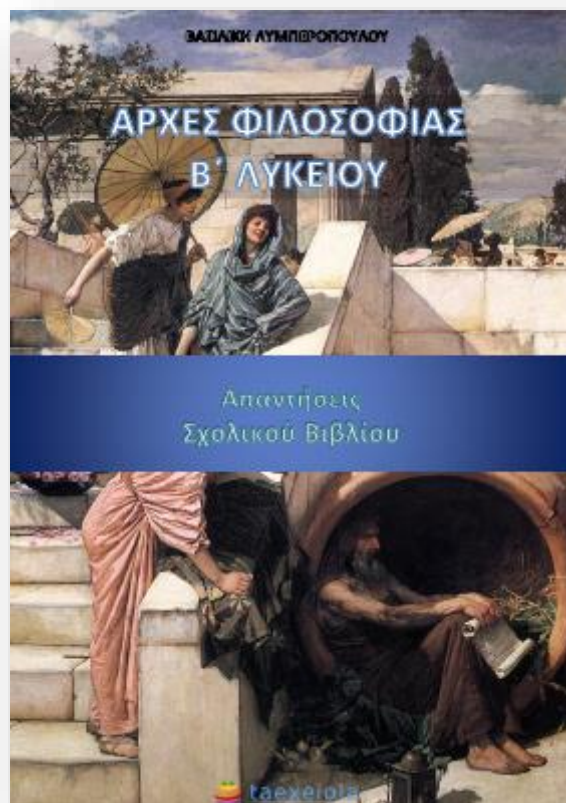
Έκδοση: taexeiola

e-mail: taexeiola@gmail.com

Δείτε ακόμα:

Βοηθήματα Αρχών Φιλοσοφίας Β' Λυκείου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦ. 1: ΞΕΚΙΝΩΝΤΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΟΡΙΑ	6
ΚΕΦ. 2: ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ	16
ΚΕΦ. 3: ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΓΝΩΣΗ	28
ΚΕΦ. 4: ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ	38
ΚΕΦ. 5: ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΝΟΥ	50
ΚΕΦ. 6: ΑΞΙΟΛΟΓΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ	59
ΚΕΦ. 7: ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ	69
ΚΕΦ. 8: ΘΑΥΜΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΩΡΑΙΟ	79
ΚΕΦ. 9: ΜΙΛΩΝΤΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ	89

ΚΕΦ. 1:

ΞΕΚΙΝΩΝΤΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΟΡΙΑ

ΚΕΦ. 1: ΞΕΚΙΝΩΝΤΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΟΡΙΑ 1^ο ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Ο Μένων, στον ομώνυμο διάλογο του Πλάτωνα, αναφέρει στον Σωκράτη: «Είχα ακούσει, προτού σε γνωρίσω, πως το μόνο που κάνεις είναι να βρίσκεσαι σε αμηχανία και να φέρνεις σε αμηχανία και τους άλλους».

Να σχολιάσετε τα λόγια αυτά εστιάζοντας στην ιδιαιτερότητα της φιλοσοφικής απορίας.

2. Με ποια επιχειρήματα θα απαντούσατε σε κάποιον που υποστηρίζει ότι η φιλοσοφία είναι καθαρά θεωρητική επιστήμη και δεν έχει καμία χρησιμότητα στην καθημερινή ζωή;

3. Σύμφωνα με τον Καρλ Γιάσπερς «τα ερωτήματα της φιλοσοφίας είναι ουσιαστικότερα από τις απαντήσεις της, και κάθε απάντηση μετατρέπεται σε νέο ερώτημα». Τι ήθελε να πει με τα λόγια αυτά;

4. Ποιους κλάδους της φιλοσοφίας γνωρίζετε;

5. Πότε ένα επιχείρημα δεν μπορεί να είναι έγκυρο;

6. Γιατί οι φιλοσοφία θεωρείται από πολλούς επικίνδυνη; Ποια είναι η στάση της κοινωνίας απέναντι στους φιλοσόφους;

7. Ο Γκέοργκ Φρίντριχ Χέγκελ είχε αναφέρει πως «η φιλοσοφία είναι η εποχή της βαλμένη σε έννοιες». Να εξηγήσετε τί εννοούσε λαμβάνοντας υπόψη τη διαχρονικότητα των φιλοσοφικών ερωτημάτων.

ΚΕΦ 1 - Απαντήσεις
1^ο Κριτήριο Αξιολόγησης

1. Ο Μένων, στον ομώνυμο διάλογο του Πλάτωνα, αναφέρει στον Σωκράτη: «Είχα ακούσει, προτού σε γνωρίσω, πως το μόνο που κάνεις είναι να βρίσκεσαι σε αμηχανία και να φέρνεις σε αμηχανία και τους άλλους».

Να σχολιάσετε τα λόγια αυτά εστιάζοντας στην ιδιαιτερότητα της φιλοσοφικής απορίας.

Προτεινόμενη Απάντηση:

Όταν προσπαθούμε να απαντήσουμε σε φιλοσοφικά ερωτήματα, συνειδητοποιούμε πως δεν είναι όπως τα ερωτήματα της επιστήμης. Δεν ξέρουμε από πού να ξεκινήσουμε, αλλά και ποια μέθοδο να χρησιμοποιήσουμε. Η γενικότητά τους και ο παράδοξος χαρακτήρας τους μάς αναγκάζει να «δούμε τον εαυτό μας απέξω» προκειμένου να τα απαντήσουμε, κάτι που ωστόσο δεν μπορεί να συμβεί. Οδηγούμαστε με άλλα λόγια σε μια «νοητική κράμπα». Γι' αυτό εύκολα παραιτούμαστε από την προσπάθεια. Ωστόσο, αν επιμείνουμε, το ταξίδι αυτό της αναζήτησης θα μας γοητεύσει και θα μας συνεπάρει. Οι απαντήσεις που μπορούν να δοθούν σε κάθε ερώτημα είναι πολλές. Κάθε άνθρωπος τα απαντά με βάση τη δική του σκέψη, τη δική του μέθοδο. Αν και το αποτέλεσμα δεν είναι σταθερό, η πορεία είναι αυτή που θα μας βοηθήσει να διευρύνουμε τους ορίζοντές μας, θα οξύνει την κριτική μας ικανότητα, θα ανοίξει νέες προοπτικές στη σκέψη μας. Μεγάλη σημασία, συνεπώς, δεν έχει η απάντηση, αλλά η αναζήτηση.

Εύστοχα, λοιπόν, ο Μένων επισημαίνει πως ο Σωκράτης βρίσκεται σε αμηχανία, μα φέρνει και τους άλλους σε αμηχανία, καθώς ο πατέρας της φιλοσοφίας, όπως χαρακτηρίζεται ο Σωκράτης, έχει συνειδητοποιήσει τη σημασία της φιλοσοφίας. Δεν αποσκοπεί στην απάντηση των εσχάτων ερωτημάτων, αλλά στον προβληματισμό και στην εκ βάθρων αναζήτηση. Τη σκέψη, με άλλα λόγια, πάνω στην ίδια τη σκέψη. Με αυτό το όπλο θα οδηγηθεί σε μian απάντηση, μα ακόμα πιο σημαντικό είναι πως θα οδηγηθεί στην κατανόηση του εαυτού του και του κόσμου.

2. Με ποια επιχειρήματα θα απαντούσατε σε κάποιον που υποστηρίζει ότι η φιλοσοφία είναι καθαρά θεωρητική επιστήμη και δεν έχει καμία χρησιμότητα στην καθημερινή ζωή;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Υπάρχουν άνθρωποι που ισχυρίζονται πως η φιλοσοφία είναι μια θεωρητική επιστήμη, η οποία είναι απομονωμένη από την καθημερινή ζωή και πως δεν μπορεί να προσφέρει τίποτα πρακτικό. Η άποψη αυτή είναι λανθασμένη. Η φιλοσοφία δεν είναι απλώς μια θεωρητική επιστήμη, αλλά από την εποχή ακόμα των σοφιστών και του Σωκράτη έθετε πρακτικούς στόχους. Η διασάφηση των εννοιών, η αιτιολόγηση των πεποιθήσεων, η επεξεργασία μιας συνολικής θεώρησης του κόσμου και του ανθρώπου βοηθούν στην κατανόηση αρχών και αξιών που δίνουν νόημα στη ζωή μας. Η υιοθέτηση των αξιών και των αρχών αυτών από την κοινωνία και τους ανθρώπους δίνει στη φιλοσοφία τον πρακτικό της χαρακτήρα, αφού αυτές καθοδηγούν τις πράξεις μας. Ρυθμίζουν τη συμπεριφορά, τον τρόπο ζωής, τον τρόπο οργάνωσης. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι ριζικές αλλαγές στην κοινωνία ξεκίνησαν ως φιλοσοφικά ερωτήματα κι ότι οι ιδέες σπουδαίων φιλοσόφων επηρέασαν καταλυτικά τη σκέψη και τις συνήθειες των ανθρώπων (Διαφωτισμός, Γαλλική Επανάσταση κλπ). Όπως, είχε αναφέρει ο Αριστοτέλης, η φιλοσοφία δεν ενδιαφέρεται να απαντήσει στο ερώτημα «τι είναι η αρετή», αλλά στο «πώς μπορούμε να γίνουμε ενάρετοι», έτσι ώστε να οδηγηθούμε σε έναν ενάρετο τρόπο ζωής.

Η συμβολή, επομένως, της φιλοσοφίας είναι φανερή στην καθημερινή ζωή, όχι από θεωρητικής, αλλά από πρακτικής πλευράς. Η φιλοσοφία είναι, άλλωστε, η τέχνη του βίου.

3. Σύμφωνα με τον Καρλ Γιάσπερς «τα ερωτήματα της φιλοσοφίας είναι ουσιαστικότερα από τις απαντήσεις της, και κάθε απάντηση μετατρέπεται σε νέο ερώτημα». Τι ήθελε να πει με τα λόγια αυτά;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Τα ερωτήματα που θέτει η φιλοσοφία δεν είναι δυνατόν να απαντηθούν με έναν μόνο τρόπο. Κάθε φιλόσοφος θέτει ερωτήματα και προσπαθεί να τα απαντήσει με βάση προσωπικές θεωρίες και μεθόδους. Η μαγεία της φιλοσοφικής σκέψης έγκειται στο γεγονός ότι ακόμα κι αν μελετήσουμε τις διάφορες απαντήσεις που έχουν δοθεί στα μεγάλα φιλοσοφικά ερωτήματα,

πάλι δεν καταλήγουμε σε ένα συγκεκριμένο συμπέρασμα. Το ερώτημα εξακολουθεί να μένει αναπάντητο μέσα μας, ωστόσο, η σκέψη μας έχει οξυνθεί ακριβώς μέσα από την αναζήτηση και τη μελέτη των απαντήσεων. Η φιλοσοφία δεν στοχεύει στην εξάλειψη, αλλά στη δημιουργία προβληματισμών. Αναζητώντας, αξιολογώντας, απορρίπτοντας απόψεις και θεωρίες, ο νους μας οξύνεται, η κρίση μας καλλιεργείται και η ψυχή μας αναζητά νέες απαντήσεις, αμφισβητώντας τις ήδη υπάρχουσες. Σύμφωνα, συνεπώς, με τον Καρλ Γιάσπερς, κάθε απάντηση μπορεί να οδηγήσει σε νέο ερώτημα, γιατί μεγάλη σημασία έχει ακριβώς αυτή η διαδικασία του προβληματισμού και όχι η απάντηση καθεαυτή.

4. Ποιους κλάδους της φιλοσοφίας γνωρίζετε;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η φιλοσοφία μπορεί να διαχωριστεί σε συγκεκριμένους κλάδους, ανάλογα με τα προβλήματα που διερευνώνται.

Η γνωσιολογία μελετά τις δυνατότητες, τις πηγές, τα είδη και τις μεθόδους απόκτησης της γνώσης.

Η μεταφυσική ή οντολογία ασχολείται με τη βαθύτερη υφή της πραγματικότητας, εστιάζοντας σε μια γενική θεώρηση του τί υπάρχει.

Η πρακτική φιλοσοφία μελετά τις αρχές που ρυθμίζουν τις πράξεις μας και μας καθοδηγούν στην οργάνωση της ζωής μας. Περιλαμβάνει την ηθική, την πολιτική φιλοσοφία, αλλά και την αισθητική.

Η λογική διερευνά τον τρόπο που σκεφτόμαστε. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ξεχωριστός κλάδος της φιλοσοφίας, για τους περισσότερους όμως φιλοσόφους αποτελεί κυρίως το όργανο της ορθής νόησης, που είναι απαραίτητο όχι μόνο για κάθε μορφή φιλοσοφικής δραστηριότητας, αλλά και για όλες τις επιστήμες.

5. Πότε ένα επιχείρημα δεν μπορεί να είναι έγκυρο;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Ένα επιχείρημα είναι έγκυρο όταν οι προκείμενες προτάσεις είναι αληθείς οπότε και το αληθές συμπέρασμα προκύπτει αναγκαία από αυτές. Αντίθετα, μπορεί σε ένα επιχείρημα οι προκείμενες προτάσεις να είναι αληθείς, το συμπέρασμα, ωστόσο, αν και αληθές, να μην συνάγεται αναγκαία από τις προκείμενες. Επίσης, υπάρχουν επιχειρήματα με την ίδια μορφή στα οποία οι προκείμενες είναι αληθείς, αλλά το συμπέρασμα είναι ψευδές. Και αυτά τα επιχειρήματα δεν μπορούν να θεωρηθούν έγκυρα.

Παράδειγμα έγκυρου επιχειρήματος:

1^η προκείμενη: Όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί

2^η προκείμενη: Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος

Συμπέρασμα: Άρα ο Σωκράτης είναι θνητός

Παράδειγμα μη έγκυρου επιχειρήματος:

1^η προκείμενη: Μερικοί άνθρωποι είναι φιλόσοφοι

2^η προκείμενη: Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος

Συμπέρασμα: Άρα ο Σωκράτης είναι φιλόσοφος

6. Γιατί οι φιλοσοφία θεωρείται από πολλούς επικίνδυνη; Ποια είναι η στάση της κοινωνίας απέναντι στους φιλοσόφους;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Πολλές φορές οι φιλόσοφοι υιοθετούν κριτική στάση απέναντι σε καίρια ζητήματα. Η στάση τους κλονίζει τις βεβαιότητές μας και ενδεχομένως υπονομεύει την πίστη μας στη θρησκεία, στις παραδόσεις αλλά και στους πολιτικούς θεσμούς της κοινωνίας μας. Γι' αυτό, πολλοί θεωρούν τη φιλοσοφία επικίνδυνη.

Από την αρχαιότερα μέχρι σήμερα οι φιλόσοφοι διώκονταν ή καταδικάζονταν. Ο Σωκράτης καταδικάστηκε σε θάνατο, ο Σπινόζα αφορίστηκε, ο Μπέρτραντ Ράσελ φυλακίστηκε. Στην αλληγορία του σπηλαίου, ο Πλάτωνας περιγράφει με γλαφυρό τρόπο τη στάση της κοινωνίας απέναντι στους φιλοσόφους. Ο φιλόσοφος παρομοιάζεται με έναν δεσμώτη στο βάθος ενός σπηλαίου, ο οποίος κατορθώνει να απελευθερωθεί από τα δεσμά του, να βγει από το σπήλαιο και να δει το φως του ήλιου. Όταν επιστρέφει στο σπήλαιο, για να διδάξει την αλήθεια σε όσους βρίσκονται ακόμα δεμένοι και έχουν μπροστά τους μόνο είδωλα της πραγματικότητας, εκείνοι δε θα τον πιστέψουν, θα προτιμήσουν να μείνουν στην πλάνη τους και θα τον προπηλακίσουν, ίσως μάλιστα απειλήσουν να τον σκοτώσουν.

7. Ο Γκέοργκ Φρίντριχ Χέγκελ είχε αναφέρει πως «η φιλοσοφία είναι η εποχή της βαλμένη σε έννοιες». Να εξηγήσετε τί εννοούσε λαμβάνοντας υπόψη τη διαχρονικότητα των φιλοσοφικών ερωτημάτων.

Προτεινόμενη Απάντηση:

Τα φιλοσοφικά ερωτήματα είναι διαχρονικά, αφού σχετίζονται με διαχρονικές αξίες και δικαιώματα. Υπάρχουν ανεξάρτητα από τον κόσμο και τις επιστήμες. Είναι σταθερά και υπερχρονικά δεδομένα (όπως η γέννηση και ο θάνατος του ανθρώπου ή η βαθύτερη δομή της ανθρώπινης σκέψης και της ανθρώπινης γλώσσας), ωστόσο ο τρόπος με τον οποίο διατυπώνονται, καθώς και η έμφαση που τους δίνεται διαφέρει από εποχή σε εποχή, από πολιτισμό σε πολιτισμό. Μάλιστα, ο Χέγκελ δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη φιλοσοφία της ιστορίας και τη σημασία της ιστορικής εξέλιξης της φιλοσοφικής σκέψης. Η σκέψη των προγενέστερων φιλοσόφων αποτελεί μια πυξίδα για τους νεότερους. Οι φιλόσοφοι γυρνούν και ξαναγυρνούν στα ίδια ερωτήματα, ωστόσο τα ζητούμενα και οι απαντήσεις είναι σε κάθε εποχή διαφορετικές, ανάλογα με τις ανάγκες που αναδύονται από την κοινωνία, την πολιτική, την επιστήμη κλπ. Γι' αυτό, συνεπώς, ο Χέγκελ σημειώνει πως η φιλοσοφία είναι η εποχή της βαλμένη σε έννοιες.

ΚΕΦ. 2:

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

ΚΕΦ. 2: ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ**2^ο ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ**

1. Διαβάζοντας το παρακάτω απόσπασμα από το έργο «Σοφιστής» του Πλάτωνα, να γράψετε την άποψή σας σχετικά με τη σχέση σκέψης και γλώσσας.

«ΞΕΝΟΣ: Λοιπόν, σκέψη και λόγος είναι το ίδιο πράγμα. Μόνο που ο διάλογος που γίνεται χωρίς φωνή, μέσα στην ψυχή με τον εαυτό της, ονομάστηκε σκέψη.

ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ: Βέβαια.

ΞΕΝΟΣ: Ενώ το ρεύμα που βγαίνει από την ψυχή και περνά από το στόμα μαζί με ήχο, αυτό δεν καλείται λόγος;

ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ: Αλήθεια λες.

ΞΕΝΟΣ: Και ακόμα ξέρουμε ότι μέσα στους λόγους υπάρχει και αυτό.

ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ: Ποιο;

ΞΕΝΟΣ: Η κατάφαση και η άρνηση.

ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ: Το ξέρουμε.

ΞΕΝΟΣ: Όταν λοιπόν τούτο (κατάφαση και άρνηση) γίνεται μέσα στην ψυχή με τη σιωπηλή σκέψη, πώς αλλιώς παρά κρίση θα το ονόμαζες;»

2. Ποιες είναι οι «ιδέες» σύμφωνα με τη θεωρία του Πλάτωνα; Ποια ήταν η θέση του Αριστοτέλη απέναντι σε αυτή τη θεωρία;

[illegible]

3. Τι γνωρίζετε για τη θεωρία της ονοματοκρατίας;

[illegible]

4. Ο Σωκράτης είχε πει κάποτε: «Ένα γνωρίζω, ότι δεν γνωρίζω τίποτα». Να σχολιάσετε τα λόγια του με βάση τα όσα γνωρίζετε για τη βεβαιότητα της αλήθειας.

5. Ποια είναι η θεωρία της αντιστοιχίας;

6. Η λογική είναι μέρος της φιλοσοφίας ή εργαλείο της;

7. Να εξηγήσετε τι σημαίνει καθένας από τους παρακάτω όρους:

Πλάτος μιας έννοιας

Βάθος μιας έννοιας

Γένος μιας έννοιας

Είδος μιας έννοιας

Ειδοποιός διαφορά

ΚΕΦ 2 – Απαντήσεις
2^ο Κριτήριο Αξιολόγησης

1. Διαβάζοντας το παρακάτω απόσπασμα από το έργο «Σοφιστής» του Πλάτωνα, να γράψετε την άποψή σας σχετικά με τη σχέση σκέψης και γλώσσας.

«ΞΕΝΟΣ: Λοιπόν, σκέψη και λόγος είναι το ίδιο πράγμα. Μόνο που ο διάλογος που γίνεται χωρίς φωνή, μέσα στην ψυχή με τον εαυτό της, ονομάστηκε σκέψη.

ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ: Βέβαια.

ΞΕΝΟΣ: Ενώ το ρεύμα που βγαίνει από την ψυχή και περνά από το στόμα μαζί με ήχο, αυτό δεν καλείται λόγος;

ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ: Αλήθεια λες.

ΞΕΝΟΣ: Και ακόμα ξέρουμε ότι μέσα στους λόγους υπάρχει και αυτό.

ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ: Ποιο;

ΞΕΝΟΣ: Η κατάφαση και η άρνηση.

ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ: Το ξέρουμε.

ΞΕΝΟΣ: Όταν λοιπόν τούτο (κατάφαση και άρνηση) γίνεται μέσα στην ψυχή με τη σιωπηλή σκέψη, πώς αλλιώς παρά κρίση θα το ονόμαζες;»

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η σκέψη και η γλώσσα είναι δύο έννοιες που έχουν απασχολήσει αρκετά τους φιλοσόφους. Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η σκέψη προηγείται της γλώσσας καθώς η σκέψη αποτελεί πρωτογενές δομικό γνώρισμα του ανθρώπου. Χωρίς τη σκέψη δεν θα μπορούσε να δημιουργηθεί η γλώσσα. Η γλώσσα αποτελεί ένα εργαλείο, έναν κώδικα επικοινωνίας, ο οποίος αποκτά νόημα μόνο με την προϋπόθεση της σκέψης. Παράλληλα, όμως δεν μπορούμε να εντοπίσουμε κάποιους είδους σκέψη χωρίς γλωσσικά χαρακτηριστικά. Κάθε σκέψη μας είναι οργανωμένη σε λέξεις και προτάσεις. Η σκέψη δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τη γλώσσα, αλλά αντίστοιχα και η γλώσσα δεν

θα μπορούσε να δημιουργηθεί χωρίς σκέψη. Η σκέψη είναι ο εσωτερικός διάλογος και η γλώσσα η εξωτερίκευση της σκέψης.

Όπως, αναφέρει ο Πλάτωνας στο έργο του «Σοφιστής», η σκέψη είναι ένας διάλογος χωρίς φωνή, μια εσωτερική, δηλαδή, ομιλία. Σκέψη και γλώσσα είναι δύο έννοιες που συνδέονται στενά μεταξύ τους και δεν μπορεί να υπάρξει η μία χωρίς την άλλη, αφού αποτελούν μέρη της ίδιας διαδικασίας.

2. Ποιες είναι οι «ιδέες» σύμφωνα με τη θεωρία του Πλάτωνα; Ποια ήταν η θέση του Αριστοτέλη απέναντι σε αυτή τη θεωρία;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, οι ιδέες είναι πράγματα υπαρκτά, ανεξάρτητα από τον αισθητό κόσμο, αιώνια και αμετάβλητα, που μπορούμε να τα προσεγγίσουμε και να τα γνωρίσουμε μόνο με τον νου και όχι με τις αισθήσεις. Μέσα από αυτή τη θεωρία, ο Πλάτωνας οδηγείται σε ένα δυϊσμό, στην ύπαρξη δηλαδή δύο κόσμων, του αισθητού (της εμπειρίας) και του κόσμου των ιδεών, που είναι νοητός και υπεραισθητός.

Η άποψη του Αριστοτέλη διαφέρει από τη θεωρία του Πλάτωνα. Ο Αριστοτέλης ονομάζει τις ιδέες «καθόλου», δηλαδή καθολικές έννοιες. Οι καθολικές αυτές έννοιες δεν είναι πράγματα ξεχωριστά από τα φυσικά αντικείμενα, αλλά προκύπτουν από αυτά μέσω νοητικής αφαίρεσης. Για παράδειγμα, για να κατανοήσουμε την καθολική έννοια της λευκότητας, αρκεί να αφαιρέσουμε από διάφορα λευκά αντικείμενα όλες τις άλλες ιδιότητες και να κρατήσουμε μόνο την ιδιότητα του λευκού.

3. Τι γνωρίζετε για τη θεωρία της ονοματοκρατίας;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η θεωρία της ονοματοκρατίας ή του νομιναλισμού διατυπώθηκε αρχικά από φιλοσόφους του Μεσαίωνα (Βοήθιος και Γουλιέλμος του Όκαμ). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, υπάρχουν γενικές λέξεις, λέξεις δηλαδή που χρησιμοποιούνται από όλους, όπως «λευκό», αλλά όχι πράγματα όπως

η «λευκότητα». Πιο συγκεκριμένα, ένα πράγμα ανήκει, λόγου χάριν, στην κατηγορία βιβλίο, επειδή μοιάζει με κάποιο δεδομένο βιβλίο που το παίρνουμε ως βασικό παράδειγμα.

4. Ο Σωκράτης είχε πει κάποτε: «Ένα γνωρίζω, ότι δεν γνωρίζω τίποτα». Να σχολιάσετε τα λόγια του με βάση τα όσα γνωρίζετε για τη βεβαιότητα της αλήθειας.

Προτεινόμενη Απάντηση:

Ο Σωκράτης απογοητεύτηκε από όσους θεωρούνταν σοφοί στην εποχή του. Κατάλαβε τότε ότι είναι πιο σοφός από όλους αυτούς για έναν μόνο λόγο: έχει τη γνώση της άγνοιάς του. Αυτό σημαίνει πως ο ίδιος αντιλαμβάνεται πως για τίποτα δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι, παρά μόνο για την ίδια μας την άγνοια.

Πολλές φορές θεωρούμε ότι γνωρίζουμε την αλήθεια για κάποιο θέμα και είμαστε βέβαιοι για αυτό. Ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση γεννάται το ερώτημα αν η απόλυτη βεβαιότητα ή το προφανές είναι αυτό που μας λέει ότι κάτι είναι αλήθεια. Σύμφωνα μάλιστα με τον Ρενέ Ντεκάρτ, «σκεφτόμαστε, άρα υπάρχουμε», που σημαίνει πως αυτά που συλλαμβάνουμε με τη σκέψη μας κατά τρόπο σαφή και ξεχωριστά το ένα από το άλλο είναι αληθή. Με παρόμοιο τρόπο πολλοί στο παρελθόν θεώρησαν ότι τα αξιώματα των μαθηματικών είναι προφανή και αυταπόδεικτα. Ωστόσο, η αναγνώριση του προφανούς και του αυταπόδεικτου ως κριτηρίου της αλήθειας προκαλεί εύλογη απορία σχετικά με το πώς πρέπει να εννοούμε αυτό το προφανές, βέβαιο ή αυταπόδεικτο. Πολλές φορές, οι πεποιθήσεις των ανθρώπων αποδείχθηκαν μη αληθείς, ακόμα κι αν κυριαρχούσαν για χρόνια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η βεβαιότητα των ανθρώπων ότι η γη είναι επίπεδη. Επομένως, η βεβαιότητα και το προφανές δεν μπορούν – τουλάχιστον από μόνα τους – να αποτελέσουν κριτήρια αλήθειας.

5. Ποια είναι η θεωρία της αντιστοιχίας;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Σύμφωνα με τη θεωρία της αντιστοιχίας, αν το περιεχόμενο μιας πρότασης που εκφράζει κάποια πεποίθησή μας, αντιστοιχεί πλήρως στη φύση των πραγμάτων και στις μεταξύ τους σχέσεις, τότε

η πρόταση θεωρείται αληθής. Αν δεν αντιστοιχεί, είναι ψευδής. Μια τέτοια άποψη δέχεται ότι στον νου μας σχηματίζεται, κατά κάποιον τρόπο, ένα αντίγραφο των αντικειμενικών δεδομένων του κόσμου, οπότε η πρόταση που αντιστοιχεί σ' αυτά τα δεδομένα είναι αληθής.

Η θεωρία της αντιστοιχίας στηρίζεται σε δύο προϋποθέσεις. Σύμφωνα με την πρώτη κάθε γνώση είναι γνώση της πραγματικότητας. Η δεύτερη αφορά την πραγματικότητα, η οποία δεν αναπλάθεται αυθαίρετα από την ανθρώπινη νόηση, αλλά επιβάλλει σ' αυτήν τους κανόνες της.

Η αλήθεια προϋποθέτει τη διατύπωση μιας κρίσης ή ενός συστήματος κρίσεων σχετικά με την πραγματικότητα, δηλαδή προϋποθέτει την ανακατασκευή της πραγματικότητας σύμφωνα με μια σειρά πνευματικών διεργασιών. Έτσι, φτάνουμε στο κεντρικό σημείο του προβλήματος. Αν το κριτήριο της αλήθειας των προτάσεων ή των κρίσεων που διατυπώνουμε είναι η «αντιστοιχία πράγματος και νου», αυτή η αντιστοιχία, με τη σειρά της, χρειάζεται κάποιες προϋποθέσεις, ώστε να είναι έγκυρη και αποδεκτή επιστημολογικά.

Οι προϋποθέσεις αυτές είναι:

- Η σκέψη πρέπει να συμφωνεί διαρκώς με τον εαυτό της, να σέβεται τις αρχές της και να μην παρασύρεται σε άλματα, κενά ή αντιφάσεις.
- Η σκέψη πρέπει να μελετά συστηματικά και επίμονα τα φαινόμενα, που αποτελούν τη μόνη γνήσια αφετηρία κάθε ορθής γνωστικής διαδικασίας.
- Το εμπειρικό υλικό που προέρχεται από τη μελέτη των φαινομένων πρέπει να υποβάλλεται σε πνευματικό έλεγχο και να αξιοποιείται. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο αυτό υλικό δεν μπορεί να είναι το τέρμα της επιστημονικής αναζήτησης. Η υπέρμετρη προσκόλληση στα φαινόμενα μπορεί να αποδειχτεί επιφανειακή και να μην οδηγεί στην ερμηνεία των φυσικών φαινομένων και των νόμων που τα διέπουν.
- Κάθε ερμηνεία της πραγματικότητας πρέπει να έχει δυναμικό – και όχι στατικό χαρακτήρα, να μπορεί διαρκώς να εμπλουτίζεται, να διορθώνεται και, αν χρειάζεται, να αναθεωρείται.

6. Η λογική είναι μέρος της φιλοσοφίας ή εργαλείο της;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Οι φιλόσοφοι προβληματίζονταν ήδη από την εποχή του Αριστοτέλη σχετικά με το αν η λογική είναι μέρος – κλάδος της φιλοσοφίας ή εργαλείο της. Μπορούμε να πούμε πως είναι και τα δύο. Το βέβαιο είναι ότι η λογική έρευνα γινόταν σχεδόν αποκλειστικά από φιλοσόφους μέχρι και τον 19ο αιώνα. Με την εμφάνιση όμως της σύγχρονης μαθηματικής ή συμβολικής λογικής στις αρχές του 20ου αιώνα, η λογική έχει περάσει σε μεγάλο βαθμό στα χέρια των μαθηματικών. Σήμερα η λογική θεωρείται από πολλούς ανεξάρτητη επιστήμη, που διδάσκεται ως ανεξάρτητο μάθημα, ενώ πολλά εγχειρίδια φιλοσοφίας δεν την περιλαμβάνουν στην ύλη τους.

7. Να εξηγήσετε τι σημαίνει καθένας από τους παρακάτω όρους:**Προτεινόμενη Απάντηση:****Πλάτος μιας έννοιας**

Πλάτος μιας έννοιας καλούμε το σύνολο των ομοειδών αντικειμένων που υπάγονται σ' αυτή την έννοια.

Βάθος μιας έννοιας

Τα ομοειδή αντικείμενα που υπάγονται σε μια έννοια έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Το σύνολο αυτών των κοινών χαρακτηριστικών όλων των αντικειμένων που υπάγονται σε μια έννοια το ονομάζουμε βάθος της έννοιας.

Γένος μιας έννοιας

Η ευρύτερη έννοια που περιλαμβάνει μέσα στο πλάτος της μία ή περισσότερες στενότερες έννοιες λέγεται γένος,

Είδος μιας έννοιας

Η στενότερη έννοια που περιλαμβάνει μέσα στο πλάτος της μία ή περισσότερες στενότερες έννοιες λέγεται είδος

Ειδοποιός διαφορά

Το βάθος μιας έννοιας είναι ίδιο με αυτό του προσεχούς γένους, με την προσθήκη ενός χαρακτηριστικού γνωρίσματος που διαφοροποιεί τη στενότερη έννοια από την ευρύτερη. Το γνώρισμα αυτό λέγεται ειδοποιός διαφορά.

ΚΕΦ. 3:

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΓΝΩΣΗ

ΚΕΦ. 3: ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΓΝΩΣΗ 3^ο ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. α. Πώς εκφράστηκε ο σκεπτικισμός από τους πυρώνειους σκεπτικούς;

β. Ποιο είναι το νόημα του επιχειρήματος «σκέφτομαι, άρα υπάρχω»;

γ. Ποιες αντιρρήσεις δημιουργήθηκαν σχετικά με τον σκεπτικισμό.

2. Να αναλύσετε τη θεώρηση του θεμελιωτισμού.

3. α. Από πού προέρχεται η γνώση, σύμφωνα με τους ορθολογιστές;

β. Από πού προέρχεται η γνώση, σύμφωνα με τους εμπειριστές;

γ. Να σχολιάσετε τη φράση του Μπέρκλεϋ: «το να υπάρχει κάτι συνίσταται στο να αντιλαμβάνεται ή να γίνεται αντιληπτό».

4. α. Σε ποια παγίδα οδηγήθηκε ο Ντεκάρτ;

β. Τι είναι ο υπερβατολογικός ιδεαλισμός;

ΚΕΦ 3 – Απαντήσεις
3^ο Κριτήριο Αξιολόγησης

1. α. Πώς εκφράστηκε ο σκεπτικισμός από τους πυρώνειους σκεπτικούς;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Οι πυρώνειοι σκεπτικοί ήταν αυτοί που εξέφρασαν τον σκεπτικισμό ως συστηματική φιλοσοφική στάση, δίνοντάς του πρακτικό χαρακτήρα. Θεωρούσαν ότι η γνώση την οποία αναζητούν οι επιστημονικές και φιλοσοφικές θεωρίες είναι ανέφικτη. Επομένως, η αποδοχή της άποψης αυτής θα οδηγήσει στην αταραξία και την ψυχική γαλήνη. Για κάθε θέμα υπάρχουν δύο αντίθετες αλλά ισοδύναμες (ισοσθενείς) απόψεις και δεν μπορούμε να αποφασίσουμε ποια να προτιμήσουμε. Γι' αυτόν τον λόγο οφείλουμε να “επέχουμε” απέναντι σε κάθε θεωρητική πεποίθηση που υποτίθεται ότι μας μιλάει για τη φύση της πραγματικότητας πέρα από τα φαινόμενα που παρουσιάζονται στις αισθήσεις μας· οφείλουμε δηλαδή να μην παίρνουμε θέση, να τηρούμε στάση ουδετερότητας απέναντι σε τέτοιες πεποιθήσεις.

β. Ποιο είναι το νόημα του επιχειρήματος «σκέφτομαι, άρα υπάρχω»;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Το νόημα του περίφημου επιχειρήματος του Ντεκάρτ «σκέφτομαι, άρα υπάρχω» σχετίζεται με την κατανόηση του υποκειμένου ότι υπάρχει, αφού μπορεί να σκέφτεται. Πιο συγκεκριμένα, ο Ντεκάρτ υποστήριξε πως μπορούμε να αμφιβάλλουμε για τα πάντα, καθώς συχνά μας εξαπατούν οι αισθήσεις μας. Η ζωή μας μπορεί να είναι ένα όνειρο (αφού ακόμα κι όταν ονειρευόμαστε δεν γνωρίζουμε ότι ονειρευόμαστε) ή ακόμα όσα βλέπουμε ή ακούμε να μην αντιστοιχούν στην πραγματικότητα, αλλά να πρόκειται για μια πλάνη κάποιου δαίμονα. Ωστόσο, μπορεί να είναι κανείς βέβαιος για ένα πράγμα: ότι τη στιγμή που αμφιβάλλει για την αλήθεια οποιασδήποτε πεποίθησης, αφού μπορεί να ονειρεύεται ή και να τον εξαπατά κάποιος “κακός δαίμονας”, πρέπει να υπάρχει ο ίδιος για να αμφιβάλλει, να ονειρεύεται ή να εξαπατάται.

γ. Ποιες αντιρρήσεις δημιουργήθηκαν σχετικά με τον σκεπτικισμό.**Προτεινόμενη Απάντηση:**

Οι φιλόσοφοι ανέπτυξαν διάφορες στρατηγικές για να αντιμετωπίσουν τον σκεπτικισμό. Η επίκληση του κοινού νου, η υπεράσπιση της άποψης πως ο σκεπτικισμός μπορεί να ξεπεραστεί, εφόσον το ανθρώπινο πνεύμα προοδεύσει και «ωριμάσει» μέσα από την ιστορική του εξέλιξη καθώς και η προσπάθεια κατάδειξης της αδυναμίας των σκεπτικών να υποστηρίξουν με συνέπεια τις αμφιβολίες τους, γιατί θα έπρεπε να διαθέτουν κάποια στοιχειώδη γνώση, για να μπορούν να διατυπώνουν και να κατανοούν οι ίδιοι αυτές τις αμφιβολίες είναι μερικά από τα επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν. Ορισμένοι μάλιστα σύγχρονοι φιλόσοφοι έχουν υποστηρίξει πως οι σκεπτικιστικές ανησυχίες είναι ανόητες, επειδή θέτουν ερωτήματα που είναι αδύνατον να απαντηθούν.

Η πιο δυναμική αντίρρηση που αντιμετώπισε τις πιο ακραίες μορφές σκεπτικισμού είναι η άποψη πως αυτός αναζητεί υπερβολικά και άχρηστα κριτήρια βεβαιότητας για τους γνωστικούς μας ισχυρισμούς. Πρόκειται για μια τακτική υποχώρηση σε ένα ασφαλές έδαφος, όπου μπορούμε να διαφυλάξουμε τις περισσότερες γνώσεις μας, δηλαδή να θεωρήσουμε ότι είναι δυνατόν να γνωρίζουμε ό,τι μας είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε. Και είναι σαφές ότι δεν υπάρχει δυνατότητα χρήσιμης γνώσης κατά τη διάρκεια εμπλοκής μας στην πραγματικότητα, όπως είναι αυτή του ονείρου, από το οποίο δεν μπορούμε να βγούμε, ή όπως αυτή κατά την οποία μας εξαπατά ο «μοχθηρός δαίμονας» της υπόθεσης του Ντεκάρτ ή ένας «τρελός επιστήμονας».

Ωστόσο, ο εφησυχασμός κατά την αναζήτηση μιας τέτοιας χρήσιμης και λειτουργικής γνώσης δεν αρκεί για όποιον θέλει να φιλοσοφήσει σε βάθος.

2. Να αναλύσετε τη θεώρηση του θεμελιωτισμού.**Προτεινόμενη Απάντηση:**

Στην προσπάθειά τους να αιτιολογήσουν τις πεποιθήσεις τους, πολλοί φιλόσοφοι χρησιμοποίησαν την εικόνα ενός οικοδομήματος και των θεμελίων του. Σύμφωνα με αυτούς, το σύνολο των πεποιθήσεών μας πρέπει να περιλαμβάνει ορισμένες βασικές ή θεμελιώδεις πεποιθήσεις στις οποίες τελικά θα στηριχτούν – στη βάση των οποίων θα αιτιολογηθούν – όλες

οι υπόλοιπες. Η θεώρηση αυτή, σύμφωνα με την οποία η γνώση πρέπει να οικοδομείται σε σταθερά θεμέλια, έχει αποκληθεί θεμελιωτισμός ή θεμελιοκρατία.

3. α. Από πού προέρχεται η γνώση, σύμφωνα με τους ορθολογιστές;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Σύμφωνα με τους ορθολογιστές φιλοσόφους, η γνώση μας για τον κόσμο προέρχεται κυρίως από τον ίδιο τον ορθό λόγο και τα βασικά της στοιχεία μπορούν να αναζητηθούν στον νου μας. Η γνώση αυτή μπορεί να αποκληθεί *a priori* ή προ-εμπειρική, αφού φαίνεται να είναι δυνατή πριν ή ανεξάρτητα από οποιαδήποτε εμπειρία.

Για τον Πλάτωνα η ανθρώπινη γνώση βασίζεται κατ' αρχάς στην ανάμνηση των ιδεών που έχει αντικρίσει η αθάνατη ψυχή προτού ενσαρκωθεί στο σώμα. Ο Ντεκάρτ επικαλείται τα κριτήρια της σαφήνειας και την ευκρίνειας, χαρακτηριστικά που συνοδεύουν πάντα τις αληθείς ιδέες μας και τις καθιστούν εναργείς. Οι βασικές μας ιδέες, οι οποίες αποτελούν παραστάσεις των ουσιωδών χαρακτηριστικών των υλικών και των πνευματικών όντων, έχουν εμφυτευθεί στον νου μας από τον Θεό. Τις έμφυτες αυτές ιδέες τις συλλαμβάνουμε ενορατικά και άμεσα, χωρίς να χρειάζεται να ακολουθήσουμε κάποια συλλογιστική διαδικασία. Άλλοι ορθολογιστές, όπως ο Σπινόζα, θεώρησαν ότι ο νους μας μπορεί να κατανοήσει τα βασικά στοιχεία της δομής της πραγματικότητας στηριζόμενος στη χρησιμοποίηση έμφυτων ιδεών και λογικών αρχών. Ο Χέγκελ, τέλος, πίστευε ότι ο ορθός λόγος τού επέτρεπε να κατανοήσει πλήρως και να προβλέψει την πορεία της ανθρώπινης ιστορίας.

β. Από πού προέρχεται η γνώση, σύμφωνα με τους εμπειριστές;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Οι εμπειριστές υποστηρίζουν ότι η γνώση μας για τον κόσμο προέρχεται κυρίως ή και αποκλειστικά από τις αισθήσεις. Η αφετηρία της συνίσταται στην καταχώριση, την αποτύπωση στον νου, μέσα από την αισθητηριακή αντίληψη, των «στοιχειωδών δεδομένων» του κόσμου που μας περιβάλλει. Η καταχώριση αυτή, όταν πραγματοποιείται, είναι στιγμή δημιουργίας στοιχειωδών πεποιθήσεων ή ιδεών, απλών δηλαδή παραστάσεων αυτών των

δεδομένων. Ανεξάρτητα από την αντίληψη για το τι αποτελεί στοιχειώδες δεδομένο, η αντίστοιχη στοιχειώδης πεποίθηση που το καταχωρίζει ή το αποτυπώνει στον νου είναι η ζητούμενη θεμελιώδης και πρωταρχική γνώση. Η στοιχειώδης πεποίθηση θεωρείται ότι εμποτίζεται με γνώση από τη δυνατότητα αυτής της άμεσης επαφής με την πραγματικότητα κατά τη στιγμή της καταγραφής αισθητηριακών εντυπώσεων.

γ. Να σχολιάσετε τη φράση του Μπέρκλεϋ: «το να υπάρχει κάτι συνίσταται στο να αντιλαμβάνεται ή να γίνεται αντιληπτό».

Προτεινόμενη Απάντηση:

Σύμφωνα με τη φράση αυτή του Μπέρκλεϋ, υπάρχουν μόνο πνεύματα και ιδέες ή παραστάσεις μέσα σε αυτά τα πνεύματα. Βέβαια, τα πράγματα του κόσμου που μας περιβάλλει – και που σε τελευταία ανάλυση είναι άυλα – εξακολουθούν να υπάρχουν μέσα στον νου του υπέρτατου πνεύματος, δηλαδή του Θεού, ακόμη και όταν δε γίνονται αντιληπτά από τους ανθρώπους. Οι κανονικές σχέσεις που τα συνδέουν, δηλαδή οι φυσικοί νόμοι που έχει εγκαθιδρύσει ο Θεός, μας επιτρέπουν να τα διακρίνουμε από τα ανύπαρκτα πλάσματα της φαντασίας μας. Με άλλα λόγια, ο Μπέρκλεϋ ταύτισε τις ιδέες του ανθρώπινου νου με την πραγματικότητα.

4. α. Σε ποια παγίδα οδηγήθηκε ο Ντεκάρτ;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Ο Ντεκάρτ πίστευε ότι μέσω της αμφιβολίας θα μπορούσε να θεμελιώσει τη γνώση. Παραμέρισε όμως κάθε μορφή σκεπτικισμού. Οδηγήθηκε τελικά στην παγίδα της βέβαιης, στιγμιαίας γνώσης του υποκειμένου που σκέφτεται. Χωρίς να το θέλει, άνοιξε έτσι τον δρόμο στη θεώρηση του υποκειμενικού ιδεαλισμού και μάλιστα στην πιο ακραία του μορφή, τον σολιψισμό. Σύμφωνα με τον υποκειμενικό ιδεαλισμό, δεν υπάρχουν εξωτερικά προς τον ανθρώπινο νου υλικά αντικείμενα ή, με άλλα λόγια, η ύπαρξη και η υφή της πραγματικότητας εξαρτώνται από τον νου των υποκειμένων που τη γνωρίζουν.

β. Τι είναι ο υπερβατολογικός ιδεαλισμός;**Προτεινόμενη Απάντηση:**

Ο υπερβατολογικός ιδεαλισμός, τον οποίο προτείνει ο Καντ, είναι μια ενδιαφέρουσα σύνθεση ρεαλισμού και ιδεαλισμού. Ο υπερβατολογικός ιδεαλισμός αυτός πρέπει να υιοθετηθεί, εφόσον ισχύουν *a priori* οι αναγκαίες προϋποθέσεις της γνώσης, που διαμορφώνουν τη δομή του κόσμου των φαινομένων.

ΚΕΦ. 4:
ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΚΕΦ. 4: ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ 4^ο ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. α. Ποιο είναι το περιεχόμενο της φιλοσοφίας της επιστήμης.

β. Ποια είναι τα δύο χαρακτηριστικά σημεία που συμβάλλουν στην ποιότητα της επιστημονικής γνώσης;

2. α. Διαβάζοντας το παρακάτω απόσπασμα από το έργο «Η λογική της επιστημονικής ανακάλυψης» του Καρλ Πόπερ, να αναλύσετε τη θεώρησή του σχετικά με την επαλήθευση και τη διάψευση της επιστημονικής θεωρίας.

«Όσο μια θεωρία αντιστέκεται στους συστηματικούς και αυστηρούς ελέγχους και μια άλλη δεν την αντικαθιστά με τα πλεονεκτήματά της κατά τη διάρκεια της προοδευτικής πορείας της επιστήμης, μπορούμε να πούμε ότι αυτή η θεωρία έχει “δώσει τις αποδείξεις της” ή πως έχει “επιβεβαιωθεί”».

β. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στη θεωρία και στο πείραμα;

3. α. Ο Τόμας Κουν, στο βιβλίο του «Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων» υποστήριξε ότι η πραγματική επιστήμη χαρακτηρίζεται από τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο εξελίσσεται ιστορικά. Να αναλύσετε τη σκέψη του.

β. Ποιες αντιδράσεις προκάλεσε η θεώρηση του Κουν. Να αναφέρετε τη θεωρία ενός φιλοσόφου που διαφώνησε με τη θεώρησή του.

4. Διαβάζοντας το παρακάτω απόσπασμα από το έργο «Εναλλακτική τεχνολογία» του Καρλ Ντίκσον:

«Πολλές συζητήσεις τέτοιων προβλημάτων [π.χ. ρύπανση νερών, ασθένειες από τη βιομηχανική δραστηριότητα, κυκλοφοριακό χάος στις πόλεις κτλ.] θεωρούν δεδομένη τη συχνά αναφερόμενη ως θεωρία "χρήσης κατάχρησης" των κοινωνικών λειτουργιών της τεχνολογίας. Με άλλα λόγια, υπονοούν ότι τα κοινωνικά προβλήματα που συνδέονται με την τεχνολογία πηγάζουν από τις χρήσεις για τις οποίες τίθεται η τεχνολογία και όχι από την ίδια την τεχνολογία, που είναι ηθικά άμεμπτη. Προβλήματα όπως τα παραπάνω θεωρούνται είτε ως τα αποτελέσματα -από πρόθεση και συχνά συνειδητά καταστρεπτικά- των προσπαθειών ενός ατόμου ή μιας ομάδας να επιβάλουν τη θέλησή τους σε κάποια άλλη είτε ως εντελώς συμπτωματικές παρενέργειες τριτοκοσμικής ή πολιτικής λειτουργίας. [...] Ελπίζω να δείξω τους λόγους γιατί αυτό το μοντέλο είναι ανεπαρκές να ερμηνεύσει την πραγματική φύση του ρόλου της τεχνολογίας στην κοινωνία. Στη θέση του προτείνω πως πρέπει να βλέπουμε την ίδια την τεχνολογία ως μέρος της πολιτικής λειτουργίας -ακόμα κι αν οι μεμονωμένες μηχανές μπορεί να παίζουν έναν ουδέτερο ρόλο σ' αυτή τη λειτουργία- και, κατά συνέπεια, πως τα προβλήματα που συνδέονται μαζί της προέρχονται τόσο από τη φύση της τεχνολογίας όσο και από τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται».

α. Να αναφερθείτε στα προβλήματα που μπορούν να προκληθούν από την τεχνολογία.

β. Πώς μπορούν να αποφευχθούν τα προβλήματα αυτά, χωρίς να περιοριστεί η ελευθερία της επιστήμης;

ΚΕΦ 4 – Απαντήσεις
4^ο Κριτήριο Αξιολόγησης

1. α. Ποιο είναι το περιεχόμενο της φιλοσοφίας της επιστήμης.

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η επιστήμη αναπτύσσεται και μας προσφέρει πολλές γνώσεις για τον κόσμο. Με τις γνώσεις αυτές μπορούμε να κατανοήσουμε τον κόσμο και να τον βελτιώσουμε, παρεμβαίνοντας στη φύση. Ωστόσο, στην εποχή μας παρατηρείται υπερβολική συσσώρευση γνώσεων. Ο ιλιγγιώδης ρυθμός που οι γνώσεις ακολουθούν δημιουργεί αμφιβολίες σχετικά με την ποιότητα των γνώσεων αυτών, αλλά και τη χρησιμότητά τους. Κάθε γενιά δεν προλαβαίνει να επεξεργαστεί και κατά συνέπεια να συμφωνήσει ή και να αμφισβητήσει τις γνώσεις που παράγονται. Κρίνεται, λοιπόν, απαραίτητη η ύπαρξη κριτικού ελέγχου της γνώσης, του τρόπου παραγωγής της και της εγκυρότητάς της. Όταν αυτός ο έλεγχος αφορά συνολικές θεωρήσεις για το τι είναι ή τι πρέπει να είναι η επιστήμη, αποτελεί το περιεχόμενο της φιλοσοφίας της επιστήμης.

β. Ποια είναι τα δύο χαρακτηριστικά σημεία που συμβάλλουν στην ποιότητα της επιστημονικής γνώσης;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η ποιότητα της επιστημονικής γνώσης μπορεί να εξασφαλιστεί με δύο χαρακτηριστικά.

Ο βαθμός στον οποίο η επιστημονική γνώση μπορεί να είναι το πρότυπο της γνώσης που θα δώσει απαντήσεις στις φιλοσοφικές αναζητήσεις για τον ορισμό, τα θεμέλια και τις δυνατότητες της γνώσης αποτελεί το πρώτο σημείο της ποιότητας της επιστημονικής γνώσης. Αν τα συμπεράσματα της επιστημονικής έρευνας μας πείθουν περισσότερο από οτιδήποτε άλλο για την αντικειμενική τους αλήθεια, για τον ορθολογισμό στον οποίο στηρίχτηκαν και για την «εναρμόνισή» τους με την εμπειρική πραγματικότητα, τότε θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι τα προϊόντα της επιστημονικής έρευνας αποτελούν πρότυπα ακόμη και για την κατανόηση της

ίδιας της έννοιας «γνώση». Η επιτυχής διεξαγωγή επιστημονικών πειραμάτων μπορούν να θεωρηθούν ως αιτιολόγηση της πίστης μας σε μια απλή υπόθεση.

Το δεύτερο σημείο σχετίζεται με την ανθρώπινη διάσταση της επιστήμης. Τη διάσταση, με άλλα λόγια, της επιστήμης ως πρακτικής δραστηριότητας του ανθρώπου. Στο πλαίσιο αυτής της πρακτικής δραστηριότητας δεν μπορεί να θεωρείται δεδομένος ο ορθολογισμός, αλλά ούτε και η αντικειμενική κρίση και η πρόσηλωση των ερευνητών σε μεθοδολογικούς κανόνες. Επομένως, αυτή η πρακτική δραστηριότητα δεν μπορεί να είναι απόλυτα ομοιογενής εξαιτίας σφαλμάτων και αποκλίσεων, που συνοδεύουν υποχρεωτικά κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα. Ο ρόλος του φιλοσόφου, επομένως, κρίνεται απαραίτητος για να ελέγξει (να κρίνει) την ποιότητα της γνώσης που παράγει η επιστήμη.

2. α. Διαβάζοντας το παρακάτω απόσπασμα από το έργο «Η λογική της επιστημονικής ανακάλυψης» του Καρλ Πόπερ, να αναλύσετε τη θεώρησή του σχετικά με την επαλήθευση και τη διάψευση της επιστημονικής θεωρίας.

«Όσο μια θεωρία αντιστέκεται στους συστηματικούς και αυστηρούς ελέγχους και μια άλλη δεν την αντικαθιστά με τα πλεονεκτήματά της κατά τη διάρκεια της προοδευτικής πορείας της επιστήμης, μπορούμε να πούμε ότι αυτή η θεωρία έχει “δώσει τις αποδείξεις της” ή πως έχει “επιβεβαιωθεί”»

Προτεινόμενη Απάντηση:

Βασική θέση του Καρλ Πόπερ ήταν ότι για να επαληθευτεί μια υπόθεση, χρειαζόμαστε άπειρα θετικά πειράματα ή παρατηρήσεις, που την επιβεβαιώνουν. Αντίθετα, για να διαψευστεί αυτή η υπόθεση, αρκεί ένα μόνο αρνητικό πείραμα ή παρατήρηση. Για παράδειγμα, αν έχουμε την υπόθεση ότι «όλοι οι κύκνοι είναι άσπροι», ένας μόνο μαύρος (ή άλλου χρώματος) κύκνος είναι αρκετός για να διαψευσθεί. Ωστόσο, για να επαληθευθεί η παραπάνω υπόθεση, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ένα άπειρο πλήθος άσπρων κύκνων. Αυτό, βέβαια, δεν είναι εφικτό.

Σύμφωνα με τον Πόπερ, αυτό που συμβάλλει στην πρόοδο της επιστημονικής γνώσης είναι η προσπάθεια διάψευσης μιας θεωρίας ή υπόθεσης. Αντί δηλαδή να επιδιώκουμε να βρούμε

περιπτώσεις, παρατηρήσεις, πειράματα και παραδείγματα που να επιβεβαιώνουν ή να ενισχύουν μια θεωρία, πρέπει να ψάχνουμε τα αντιπαραδείγματα, δηλαδή τις περιπτώσεις που θα την διαψεύσουν. Όπως αναφέρεται και στο απόσπασμα, η θεωρία αυτή έχει «δώσει τις αποδείξεις της» αν δεν έχει βρεθεί κάποια άλλη ώστε να την αντικαταστήσει. Μια πρόταση, συνεπώς, χαρακτηρίζεται επιστημονική, μόνο εάν μπορεί να διαψευστεί. Αν δηλαδή δεν επιτρέπει την εμπειρική της διάψευση, δεν μπορεί να θεωρηθεί επιστημονική.

β. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στη θεωρία και στο πείραμα;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η θεωρία και το πείραμα είναι έννοιες στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους. Δεν υφίσταται πείραμα χωρίς θεωρία, αλλά αντίστοιχα δεν μπορεί να νοηθεί θεωρία χωρίς πείραμα. Το κύρος της θεωρίας μπορεί να επιτευχθεί μόνο μετά τη διεξαγωγή πειραμάτων τα οποία είτε θα την επιβεβαιώσουν είτε θα την διαψεύσουν. Η θεωρία αυτή επιδιώκει να εξηγήσει τα φαινόμενα και τις σχέσεις μεταξύ τους. Μέσω των πειραμάτων θα γίνουν οι απαραίτητες παρατηρήσεις, αναλύσεις και μετρήσεις, από τις οποίες θα εξαχθεί το συμπέρασμα. Η διάκριση επομένως της επιστημονικής θεωρίας από άλλου είδους θεωρήσεις εξαρτάται κατ' αρχήν από τη δυνατότητα της επιστημονικής θεωρίας να ελεγχθεί μέσω πειραμάτων. το πείραμα αποκτά το περιεχόμενο του χάρη στη θεωρία. Σκοπό κάθε πειράματος πειράματος αποτελεί η επαλήθευση ή η διάψευση κάποιας θεωρίας. Η θεωρία, επομένως, κατευθύνει το πείραμα και ως εκ τούτου είναι απαραίτητη. Χωρίς τη θεωρία το πείραμα δεν έχει λόγο ύπαρξης.

3. α. Ο Τόμας Κουν, στο βιβλίο του «Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων» υποστήριξε ότι η πραγματική επιστήμη χαρακτηρίζεται από τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο εξελίσσεται ιστορικά. Να αναλύσετε τη σκέψη του.

Προτεινόμενη Απάντηση:

Σύμφωνα με τον Τόμας Κουν η εξέλιξη εμφανίζεται ως διαδοχή περιόδων, στην καθεμιά από τις οποίες κυριαρχεί μία συγκεκριμένη οπτική, ένα επιστημονικό παράδειγμα. Δεν θεωρεί την επαλήθευση ή τη διάψευση κριτήριο, καθώς τα κριτήρια που χαρακτηρίζουν τη φύση της

επιστήμης δεν μπορεί να προκύπτουν μόνο από την κρίση μας για το ποια πρέπει αυτά να είναι. Πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το πώς πραγματικά ασκείται η επιστήμη σήμερα, αλλά και στο παρελθόν. Τότε αναγνωρίζουμε ότι δεν υπάρχει ένας μόνο τρόπος, ο σωστός, για να ασκείται η επιστήμη.

Η ιστορική παρατήρηση, συνεπώς οδηγεί στην περιγραφική «διάγνωση» της φύσης της επιστήμης. Η ιστορία της επιστήμης χαρακτηρίζεται από μια εναλλαγή επιστημονικών προτύπων, των «παραδειγμάτων». Τα παραδείγματα αυτά δεν είναι πραγματικά συγκρίσιμα, γι' αυτό και ο Κουν τα ονομάζει «ασύμμετρα». Η κυρίαρχη θεωρία – πρότυπο κάποτε εξαντλεί, μέσα από μια διαδικασία συνεχούς εφαρμογής της, τον όγκο της πληροφορίας που είναι σε θέση αβίαστα να μας παρέχει για τον φυσικό μας κόσμο. Το σημείο της «εξάντλησης» των δυνατών εφαρμογών της κυρίαρχης θεωρίας αρχίζει να διαφαίνεται όταν κάποιο νέο φαινόμενο αντιστέκεται επίμονα στις ερμηνείες που μπορεί να παραγάγει. Η αντίσταση ενός φαινομένου να υποκύψει στις ερμηνείες ρουτίνας που παρέχει η κυρίαρχη θεωρία προκαλεί κρίση στον χώρο της επιστήμης. Η παράταση της κρίσης οδηγεί στη σύλληψη νέων ιδεών, δηλαδή στην επανάσταση, και μόνο η τυχόν επικράτηση της επανάστασης σφραγίζει τελικά την αντικατάσταση της παλαιάς με μια νέα κυρίαρχη θεωρία – οπτική. Στην πραγματικότητα, η αντικατάσταση της μίας θεωρίας από την άλλη ολοκληρώνεται αφού οι ερευνητές αποθαρρύνονται να συνεχίσουν να ερευνούν προς την κατεύθυνση του παλαιού.

β. Ποιες αντιδράσεις προκάλεσε η θεώρηση του Κουν. Να αναφέρετε τη θεωρία ενός φιλοσόφου που διαφώνησε με τη θεώρησή του.

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η θεώρηση του Κουν προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις. Αντιμετωπίστηκε με ενθουσιασμό από όσους μπορούσαν να “αναγνωρίζουν” με σχετική ευκολία τη διαδοχή των φάσεων κρίση – επανάσταση – αντικατάσταση και εκτός φυσικής. Υπήρξε ωστόσο επιφύλαξη και δυσφορία από άλλους, καθώς θεωρούσαν πως μέσω αυτής της ιστορικοκοινωνικής προσέγγισης, η ορθολογικότητα και η αντικειμενικότητα της επιστήμης υπονομεύονται.

Ο Ίμρε Λάκατος ήταν ένας από τους πρωταγωνιστές της αντιπαράθεσης ενάντια της θεώρησης του Κουν. Ο Λάκατος στο έργο του «Η μεθοδολογία των επιστημονικών προγραμμάτων έρευνας»

υποστήριξε στην ουσία μια “μέση οδό” μεταξύ Πόπερ και Κουν. Ένα επιστημονικό πρόγραμμα έρευνας έχει διάρκεια, κρίνεται σε έκταση χρόνου και είναι το αντίστοιχο της “οπτικής” του Κουν. Σε αντίθεση όμως με την “κοινωνική φύση” της οπτικής του Κουν, το επιστημονικό πρόγραμμα έρευνας έχει μια αυστηρή ορθολογική συνοχή, που μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε επαρκώς την ποπερική διάψευση, αλλά και να μπορούμε να συγκρίνουμε διάφορα προγράμματα ή θεωρίες.

4. Διαβάζοντας το παρακάτω απόσπασμα από το έργο «Εναλλακτική τεχνολογία» του Καρλ Ντίκσον:

«Πολλές συζητήσεις τέτοιων προβλημάτων [π.χ. ρύπανση νερών, ασθένειες από τη βιομηχανική δραστηριότητα, κυκλοφοριακό χάος στις πόλεις κτλ.] θεωρούν δεδομένη τη συχνά αναφερόμενη ως θεωρία "χρήσης κατάχρησης" των κοινωνικών λειτουργιών της τεχνολογίας. Με άλλα λόγια, υπονοούν ότι τα κοινωνικά προβλήματα που συνδέονται με την τεχνολογία πηγάζουν από τις χρήσεις για τις οποίες τίθεται η τεχνολογία και όχι από την ίδια την τεχνολογία, που είναι ηθικά άμεμπτη. Προβλήματα όπως τα παραπάνω θεωρούνται είτε ως τα αποτελέσματα -από πρόθεση και συχνά συνειδητά καταστρεπτικά- των προσπαθειών ενός ατόμου ή μιας ομάδας να επιβάλουν τη θέλησή τους σε κάποια άλλη είτε ως εντελώς συμπτωματικές παρενέργειες τηοικονομικής ή πολιτικής λειτουργίας. [...] Ελπίζω να δείξω τους λόγους γιατί αυτό το μοντέλο είναι ανεπαρκές να ερμηνεύσει την πραγματική φύση του ρόλου της τεχνολογίας στην κοινωνία. Στη θέση του προτείνω πως πρέπει να βλέπουμε την ίδια την τεχνολογία ως μέρος της πολιτικής λειτουργίας -ακόμα κι αν οι μεμονωμένες μηχανές μπορεί να παίζουν έναν ουδέτερο ρόλο σ' αυτή τη λειτουργία- και, κατά συνέπεια, πως τα προβλήματα που συνδέονται μαζί της προέρχονται τόσο από τη φύση της τεχνολογίας όσο και από τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται».

α. Να αναφερθείτε στα προβλήματα που μπορούν να προκληθούν από την τεχνολογία.

Προτεινόμενη Απάντηση:

Σκοπός της τεχνολογικής εξέλιξης είναι η βελτίωση των συνθηκών της ζωής του ανθρώπου. Όλα τα τεχνολογικά επιτεύγματα παρουσιάζονταν ως καινοτομίες που επεδίωκαν την πρόοδο, την ανάπτυξη και εν γένει την ευημερία. Πράγματι, η εξέλιξη της τεχνολογίας άλλαξε τη ζωή των ανθρώπων.

Παρ' όλα αυτά, η τεχνολογία προκαλεί πολλά προβλήματα και δυστυχώς δεν χρησιμοποιείται πάντα για «καλό» σκοπό. Από τη μία μεριά, είναι φανερό οι συνέπειες της τεχνολογίας στο περιβάλλον, καθώς η αλόγιστη χρήση των τεχνολογικών «επιτευγμάτων» αποτελεί την αιτία του περιβαλλοντικού προβλήματος. Η Γη έχει αρχίσει να «ασφυκτιά», καθώς η τεχνολογία – μπορεί να βοηθά τον άνθρωπο – αφήνει ωστόσο ανεξίτηλα σημάδια στη φύση. Οι φυσικοί πόροι εξαντλούνται ενώ παράλληλα η ατμόσφαιρα, το νερό, το έδαφος μολύνονται. Τα απορρυπαντικά, τα φυτοφάρμακα, οι πλαστικές σακούλες και πολλά ακόμα ρυπαίνουν το περιβάλλον σε μεγάλο βαθμό. Από την άλλη μεριά, μέσω των επιστημονικών ερευνών ανακαλύπτονται «όπλα» που αν χρησιμοποιηθούν με «λάθος» τρόπο, θα έχουν ανυπολόγιστο κόστος για την ανθρωπότητα. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η ατομική βόμβα και τα πυρηνικά όπλα που όχι μόνο απειλούν την ειρηνική συνύπαρξη των κοινωνιών, αλλά πολύ περισσότερο τη ζωή όλων των ζωντανών οργανισμών στον πλανήτη, ακόμα και τον ίδιο τον πλανήτη.

β. Πώς μπορούν να αποφευχθούν τα προβλήματα αυτά, χωρίς να περιοριστεί η ελευθερία της επιστήμης;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η τεχνολογία οφείλει να καθορίζεται από τους ανθρώπινους σκοπούς, δεν μπορεί ωστόσο να είναι απαλλαγμένη από τις ηθικές αξίες. Οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα είναι πολύ πιθανό να κρύβονται πίσω από τις χρηματοδοτήσεις κάποιων τεχνολογικών ερευνών. Γι' αυτό, δημιουργείται η ανάγκη να οριστούν κάποιοι κανόνες, οι οποίοι θα ελέγχουν τα επιστημονικά δημιουργήματα που απειλούν να βλάψουν τη φύση και τον άνθρωπο. Ηθικά και κοινωνικά ζητήματα πρέπει να προβληματίζουν τους επιστήμονες πριν προβούν σε κάποια μελέτη, με την οποία ενδέχεται να προκληθούν καταστροφές. Άλλωστε, η επιστημονική έρευνα στοχεύει στην πρόοδο και την ευημερία. Όλα τα τεχνολογικά επιτεύγματα πρέπει να χρησιμοποιούνται για την επίτευξη του παραπάνω στόχου.

Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι με τον έλεγχο και τον ορισμό κριτηρίων τίθενται φραγμοί στην εξέλιξη της τεχνολογίας και στην ελευθερία των επιστημόνων. Η επιστημονική έρευνα δεν πρέπει να υποκινείται από ιδιωτικά συμφέροντα, αλλά κινείται ελεύθερα, στο πλαίσιο της επίτευξης των στόχων της. Οι επιστήμονες, επομένως, πρέπει να διαθέτουν την ελευθερία να ερευνούν φαινόμενα, χωρίς όμως να δρουν ανεξέλεγκτα. Πρέπει, συνεπώς, να ακολουθείται μια «φιλοσοφία της τεχνολογίας», καθώς η κοινωνία εξαρτάται πια από την τεχνολογία.

ΚΕΦ. 5:
ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΝΟΥ

ΚΕΦ. 5: ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΝΟΥ

5^ο ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στη μεταφυσική και στη γνωσιολογία;

2. Ποιο είναι το περιεχόμενο της «ψυχής» ή του «πνεύματος»; Ποια είναι η σχέση της με το ανθρώπινο σώμα;

3. Ποιες είναι οι βασικές διαφορές ανάμεσα στις δυϊστικές και τις μονιστικές αντιλήψεις;

4. Ποιο είναι το περιεχόμενο του Λειτουργισμού;

5. Ποια είναι η σημασία των αναμνήσεων όσον αφορά την προσωπική ταυτότητα;

6. Ποιες είναι οι προϋποθέσεις για να αρχίσει ένα άτομο να έχει αυτοσυνειδησία;

7. Μπορούν οι μηχανές να σκέπτονται. Αν ναι, η νοημοσύνη τους είναι ίδια με εκείνη των ανθρώπων;

ΚΕΦ 5 - Απαντήσεις
5^ο Κριτήριο Αξιολόγησης

1. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στη μεταφυσική και στη γνωσιολογία;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Τα προβλήματα της γνωσιολογίας και της μεταφυσικής είναι αλληλένδετα και η διάκρισή τους είναι συχνά δύσκολη. Η διαφορά ανάμεσα στη μεταφυσική και τη γνωσιολογία έγκειται στο γεγονός πως η μεταφυσική ασχολείται με το ερώτημα «τι είναι το ον», ενώ η γνωσιολογία ασχολείται με «η γνώση μας για το ον». Στη συζήτηση ωστόσο για το ένα ερώτημα υπεισέρχεται αναγκαστικά και το άλλο. Η γνώση μας για μια περιοχή του επιστητού εξαρτάται άμεσα από το είδος των όντων για τα οποία μιλάμε. Όταν, με άλλα λόγια, εξετάζουμε καθαρά μεταφυσικά προβλήματα, είμαστε πάντα υποχρεωμένοι να πάρουμε υπόψη μας και ερωτήματα που σχετίζονται με τη γνώση.

2. Ποιο είναι το περιεχόμενο της «ψυχής» ή του «πνεύματος»; Ποια είναι η σχέση της με το ανθρώπινο σώμα;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η ψυχή ή πνεύμα είναι φορέας ικανοτήτων, συνειδητών και ενδεχομένως υποσυνείδητων λειτουργιών και καταστάσεων που δεν περιλαμβάνουν μόνο τη σκέψη, αλλά και τη βούληση, τις επιθυμίες, τα αισθήματα και τα συναισθήματα. Η έμφαση στη συνείδηση και στη σκέψη εξηγεί και τη συχνή χρήση του όρου «νους» αντί για τον όρο ψυχή, για να δηλωθούν η πνευματική οντότητα και οι ιδιότητές της στο σύνολό τους.

Σύμφωνα με τις δυϊστικές θεωρίες, η ψυχή υπάρχει ανεξάρτητα από το σώμα. Κάθε άνθρωπος απαρτίζεται από δύο οντότητες, το σώμα και το πνεύμα. Η ουσία του πνεύματος είναι η σκέψη (όλες οι νοητικές λειτουργίες), ενώ η ουσία του υλικού σώματος είναι η έκταση. Το πνεύμα αλληλεπιδρά με το σώμα μέσω της επίφυσης (κωναρίου), ενός αδένου στο κέντρο του εγκεφάλου. Μέσω αυτού του αδένου διαβιβάζονται προς το πνεύμα τα ερεθίσματα που δέχεται το σώμα μας

από το εξωτερικό περιβάλλον και, αντιστρόφως, μέσω αυτού του αδένα διαβιβάζονται προς το σώμα οι εντολές που δίνουν ο νους και η βούλησή μας, για να κινηθούν τα μέλη μας.

3. Ποιες είναι οι βασικές διαφορές ανάμεσα στις δυϊστικές και τις μονιστικές αντιλήψεις;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Οι διαφορές ανάμεσα στις μονιστικές και δυϊστικές αντιλήψεις είναι πολλές. Σύμφωνα με τις δυϊστικές αντιλήψεις, η ουσία του ανθρώπου απαρτίζεται από δύο οντότητες, το υλικό σώμα και το πνεύμα. Η έκταση είναι η ουσία του υλικού σώματος, ενώ η σκέψη (οι νοητικές λειτουργίες) είναι η ουσία του πνεύματος. Αντίθετα, οι μονιστικές θεωρίες δεν δέχονται την ύπαρξη δύο οντοτήτων. Υποστηρίζουν ότι η ουσία του ανθρώπου είναι μία. Η μονιστική αντίληψη του ιδεαλισμού θεωρεί ότι η πνευματική είναι η ουσία του ανθρώπου, ενώ του υλισμού η υλική.

4. Ποιο είναι το περιεχόμενο του Λειτουργισμού;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Ο Λειτουργισμός είναι ένα μοντέλο που παρομοιάζει τη συνείδηση με το λογισμικό ενός υπολογιστή και το σώμα με το υλικό από το οποίο είναι φτιαγμένος ο υπολογιστής. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, εκείνο που ονομάζουμε ψυχή, πνεύμα ή νου δεν είναι τίποτα περισσότερο από το σύνολο των λειτουργιών επεξεργασίας «εισερχόμενων δεδομένων», δηλαδή των αισθητηριακών ερεθισμάτων και «παραγωγής αντιδράσεων» του οργανισμού, δηλαδή των συμπεριφορικών εκδηλώσεων και πράξεων. Πιο συγκεκριμένα, θα έπρεπε να αναφερόμαστε στο σύνολο των ικανοτήτων για την επιτέλεση τέτοιων λειτουργιών. Πρόκειται για μια υλιστική θεωρία, εφόσον το “πρόγραμμα” των συνειδησιακών λειτουργιών δεν μπορεί να ενεργοποιηθεί χωρίς υλική πραγμάτωση ή ενσωμάτωση, μπορεί όμως να υπάρχουν υλικές ενσωματώσεις διαφορετικών ειδών και μορφών. Σύμφωνα με τον λειτουργισμό, συνείδηση μπορούν να “παραγάγουν” όχι μόνο τα ανθρώπινα κύτταρα και η οργανική ύλη, αλλά και τα ηλεκτρονικά κυκλώματα ενός ρομπότ.

5. Ποια είναι η σημασία των αναμνήσεων όσον αφορά την προσωπική ταυτότητα;**Προτεινόμενη Απάντηση:**

Η συνέχεια της μνήμης μέσα στον χρόνο είναι εκείνο που συνιστά την προσωπική ταυτότητα. Έτσι, εφόσον για τους υλιστές είναι προφανές ότι οι αναμνήσεις αποθηκεύονται κατά κάποιον τρόπο στον εγκέφαλο, η καταστροφή του εγκεφάλου σημαίνει και την καταστροφή του υποκειμένου, στο οποίο οι φιλόσοφοι αυτοί προσδίδουν ενιαία ταυτότητα. Και οι σύγχρονες επιστήμες της νευροφυσιολογίας και της ψυχολογίας επιβεβαιώνουν την υπόθεση ότι οι σοβαρές διαταραχές της προσωπικότητας συμβαίνουν όταν ένα υποκείμενο χάσει τη δυνατότητα να συλλαμβάνει τον εαυτό του ως ένα ενιαίο ον μέσα από τις αναμνήσεις του, οι οποίες πρέπει να είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους με μια στοιχειώδη συνέχεια επαρκούς διάρκειας.

6. Ποιες είναι οι προϋποθέσεις για να αρχίσει ένα άτομο να έχει αυτοσυνειδησία;**Προτεινόμενη Απάντηση:**

Για να αρχίσει να έχει αυτοσυνειδησία κάποιο υποκείμενο, πρέπει να μπορεί να διακρίνει τον εαυτό του από τον υπόλοιπο κόσμο, γεγονός που σημαίνει ότι, πέρα από τις άυλες σκέψεις του, χρειάζεται μάλλον να συλλαμβάνει τον εαυτό του, για κάποια τουλάχιστον φάση της ζωής του, και ως ένσαρκο νου. Χωρίς τελικά την αναφορά σε κάτι που να μοιάζει με σωματική διάσταση φαίνεται πως δεν μπορούμε να εξατομικεύσουμε τα ανθρώπινα όντα, δηλαδή να τα ξεχωρίσουμε το ένα από το άλλο, και να τους αποδώσουμε σταθερή προσωπική ταυτότητα.

7. Μπορούν οι μηχανές να σκέπτονται. Αν ναι, η νοημοσύνη τους είναι ίδια με εκείνη των ανθρώπων;**Προτεινόμενη Απάντηση:**

Με τον όρο «νοημοσύνη» εννοούμε ένα σύνολο ανθρώπινων ικανοτήτων που εστιάζονται κυρίως στον ανθρώπινο εγκέφαλο. Τέτοιες ικανότητες είναι η υπολογιστική και η λογική ικανότητα, η γλωσσική ικανότητα, η φαντασία, η κρίση κτλ. Τα τελευταία χρόνια, η τεχνολογία

έχει εξελιχθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές και τα ρομπότ μπορούν να επιτελούν λειτουργίες που κάποτε μόνο ο άνθρωπος μπορούσε και μάλιστα πολύ γρηγορότερα από τον άνθρωπο και χωρίς λάθη. Παρ' όλα αυτά, η Τεχνητή Νοημοσύνη δεν θα μπορούσε να εξομοιωθεί με τους ανθρώπους. Σύμφωνα με τον Άλαν Τιούρινγκ, οι μηχανές μπορούν να επιτελέσουν όλες τις νοητικές λειτουργίες του ανθρώπου, διαφέρουν ωστόσο ως προς την εξωαισθητηριακή αντίληψη και τα παραφυσικά φαινόμενα, όπως η τηλεπάθεια, η πρόγνωση του μέλλοντος, η τηλεκίνηση, αν φυσικά δεχθούμε πως τα φαινόμενα αυτά υφίστανται. Η αυτοσυνειδησία αποτελεί ένα ακόμη χαρακτηριστικό που διακρίνει τον άνθρωπο από τους υπολογιστές. Στην αυτοσυνειδησία, τη συνείδηση, δηλαδή, των νοητικών λειτουργιών του, στρίζεται η αίσθηση της ταυτότητας του ατόμου. Οι υπολογιστές και τα ρομπότ δεν διαθέτουν αυτοσυνειδησία, καθώς μπορούν μεν να «σκέφτονται», δεν μπορούν όμως να συνεοδητοποιήσουν το γεγονός ότι σκέφτονται. Δεν μπορούν να ελέγξουν τη νοημοσύνη τους, να κρίνουν ή να αντιδράσουν. Παράλληλα, οι μηχανές δημιουργούνται και προγραμματίζονται για κάποιες συγκεκριμένες λειτουργίες. Δεν έχουν τη δυνατότητα να αυτοπρογραμματίζονται. Ο άνθρωπος, από την άλλη μεριά, έχει ελεύθερη βούληση. Κρίνει, επιλέγει και αποφασίζει όχι με βάση προγραμματισμένα σενάρια, αλλά με βάση την κοινωνία, τις αξίες, την ηθική.

ΚΕΦ. 6:
ΑΞΙΟΛΟΓΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

ΚΕΦ. 6: ΑΞΙΟΛΟΓΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

6° ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Ποια πράξη θεωρείται ηθικά σωστή;

2. Ποιο είναι το περιεχόμενο του ωφελιμισμού;

3. Ποιο είναι το περιεχόμενο της κατηγορικής προσταγής;

4. Υπάρχουν αξίες που ισχύουν καθολικά και διαχρονικά;

5. Να εξηγήσετε τον ντετερμινισμό και τον ιντετερμινισμό.

6. Τι πρέπει να σκεφτούμε, πριν υιοθετήσουμε μια ηθική στάση για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων καταστάσεων;

7. Μπορεί η ηθικότητα να θεωρηθεί έκφραση της εσωτερικής ελευθερίας του ανθρώπου;

8. Πώς αντιμετωπίζει το δίλημμα της ευθανασίας ένας χριστιανός; Ποια θα ήταν η άποψη ενός ανθρώπου που υιοθετεί τη θεωρία του Καντ και ποια ενός ωφελιμιστή;

ΚΕΦ. 6 - Απαντήσεις
6^ο Κριτήριο Αξιολόγησης

1. Ποια πράξη θεωρείται ηθικά σωστή;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Ηθικά ορθή θεωρείται η πράξη της οποίας τα αποτελέσματα είναι καλύτερα, ή έστω εξίσου καλά με εκείνα άλλων, εναλλακτικών πράξεων για όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων. Από την άλλη μεριά, εσφαλμένη είναι εκείνη της οποίας οι συνέπειες είναι χειρότερες από εκείνες άλλων πράξεων. Γενικότερα, ένας κανόνας βάσει του οποίου πράττουμε, είναι ηθικά ορθός, αν η εφαρμογή του οδηγεί σε συγκριτικά καλύτερα αποτελέσματα από οποιονδήποτε άλλον, και εσφαλμένος, εάν η εφαρμογή του οδηγεί στις χειρότερες συνέπειες.

2. Ποιο είναι το περιεχόμενο του ωφελιμισμού;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Ιδρυτές του ωφελιμισμού θεωρούνται ο Τζέρεμι Μπένθαμ και ο Τζον Στιούαρτ Μιλ. Σύμφωνα με τη θεωρία του ωφελιμισμού, σκοπός των πράξεών μας πρέπει να είναι η μεγαλύτερη κατά το δυνατόν ωφέλεια για τον μεγαλύτερο κατά το δυνατόν αριθμό ατόμων. Με τον όρο «ωφέλεια», δηλώνεται η ευτυχία ή έστω η ικανοποίηση αυτών που θα καρπωθούν τα αποτελέσματα των πράξεών μας. Κάποιοι ωφελιμιστές τονίζουν ότι σκεφτόμαστε δίκαια, αν υπολογίζουμε εξίσου το μερίδιο κάθε ατόμου στην ευτυχία, αλλά συχνά ξεχνούν ότι μεγαλύτερη σημασία δεν έχει η ικανοποίηση της πλειονότητας, αλλά ο απόλυτος σεβασμός των δικαιωμάτων και των πιο ασθενών μειονοτήτων.

3. Ποιο είναι το περιεχόμενο της κατηγορικής προσταγής;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η κατηγορική προσταγή αποτελεί, σύμφωνα με τον Καντ, την κεντρική αρχή του ηθικού νόμου. Έχει κατηγορικό – απόλυτο και όχι υποθετικό χαρακτήρα. Ο ηθικός νόμος πρέπει να μπορεί να ισχύει σε κάθε περίπτωση και να μη συνδέεται με συγκεκριμένους στόχους του ενός ή του άλλου υποκειμένου. Σύμφωνα με την κατηγορική προσταγή, πρέπει το υποκείμενο της πράξης να θέλει ο γνώμονας (κανόνας) της πράξης του να ισχύει ως καθολικός νόμος.

4. Υπάρχουν αξίες που ισχύουν καθολικά και διαχρονικά;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Πολλές από τις ηθικές αρχές διαφέρουν από αιώνα σε αιώνα και από περιοχή σε περιοχή. Κάθε κοινωνία, κάθε πολιτισμός, κάθε θρησκεία έχει τις δικές της ηθικές αρχές και αξίες. Η θέση αυτή, ονομάζεται ηθικός σχετικισμός, σύμφωνα με τον οποίο, δεν μπορούν να υπάρξουν αξίες και αρχές που να ισχύουν καθολικά, ανεξάρτητα από την εποχή και τον τόπο εφαρμογής τους. Η ηθική είναι υποκειμενική και εξαρτάται τόσο από την κοινωνία και την εποχή, όσο και από την προσωπικότητα του κάθε ανθρώπου.

Ωστόσο, αν ρίξουμε μια πιο προσεκτική ματιά, θα διαπιστώσουμε ότι οι ηθικές αντιλήψεις δεν αποκλίνουν τόσο ριζικά όσο φαίνεται εκ πρώτης όψεως. Ακόμη και σε περιπτώσεις που νομίζουμε ότι δεν μπορούμε να ανιχνεύσουμε καμιά κοινή σύλληψη του αγαθού και του ηθικά ορθού, θα έπρεπε να αναγνωρίσουμε ότι και οι αντιτιθέμενες πεποιθήσεις υπόκεινται σε ανάλογες αρχές που αποσκοπούν στην ωφέλεια του συνόλου, ενώ παντού γίνονται σεβαστά ορισμένα αιτήματα εντιμότητας ή δίκαιης οργάνωσης της κοινωνίας, παρά τις επιμέρους διαφορές. Δεν μπορούμε, άλλωστε, να παραβλέψουμε το κοινό αξιακό υπόβαθρο, καθώς η ηθική δεν ασχολείται μόνο με το τί συμβαίνει έως τώρα, αλλά για το τί θα έπρεπε να συμβαίνει και τί θα μπορούσε να συμβεί μακροπρόθεσμα. Σε κάθε περίπτωση, λοιπόν, αν ο ηθικός σχετικισμός οδηγεί στη διατύπωση μιας οποιασδήποτε δεοντολογικής αρχής με αξιώσεις καθολικής ισχύος, τότε καταλήγει στην αυτοαναίρεση. Ως εκ τούτου δεν μπορεί να υποστηριχθεί, για παράδειγμα, ότι «επειδή οι ηθικές αντιλήψεις διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία, δεν πρέπει οι κοινωνίες να παρεμβαίνουν η μία στην άλλη προσπαθώντας να επιβάλουν τις αρχές και τις αξίες τους». Αν η άποψη αυτή έχει σχετικό κύρος, δεν είναι όλοι οι άνθρωποι

υποχρεωμένοι να την υιοθετήσουν. Αν, αντίθετα, διεκδικεί απόλυτο κύρος, αντιβαίνει προς την ίδια την υπόθεση της αναπόφευκτης σχετικότητας.

5. Να εξηγήσετε τον ντετερμινισμό και τον ιντετερμινισμό.

Προτεινόμενη Απάντηση:

Ντετερμινισμός ή αιτιοκρατία είναι η θέση, σύμφωνα με την οποία όλα τα συμβάντα της ζωής μας, ακόμα και οι αποφάσεις μας, εξαρτώνται από παράγοντες που είναι δύσκολο να γνωρίζουμε και πολύ περισσότερο να αλλάξουμε. Τα άτομα που απαρτίζουν τα κύτταρά μας, οι νευρώνες, τα γονίδια, τα ένστικτα και το υποσυνείδητό μας, η κοινωνική μας θέση και η ιδεολογία μας είναι μερικοί από αυτούς τους παράγοντες.

Στη θέση αυτή αντιτίθεται ο ιντετερμινισμός. Ο ιντετερμινισμός είναι η πλήρης απουσία αιτιακού καθορισμού της βούλησης. Υπο αυτό το πρίσμα δεν μπορούμε να θεωρήσουμε υπεύθυνο κάποιο άτομο, το οποίο έτσι θα αποδεικνυόταν έρμαιο τυχαίων συμβάντων. Το μόνο ίσως που έχει σημασία για τον καταλογισμό ευθύνης σε κάποιο άτομο είναι αν υπάρχουν ή όχι εξωτερικά εμπόδια ή άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν σαφώς τη γνώση και τη βούλησή του και που είναι φανερό ότι δεν μπορεί να ελέγξει.

6. Τι πρέπει να σκεφτούμε, πριν υιοθετήσουμε μια ηθική στάση για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων καταστάσεων;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Πριν υιοθετήσουμε μια ηθική στάση για την αντιμετώπιση κάποιας κατάστασης, είναι αναγκαίο να αναγνωρίζουμε ότι οι κρίσεις μας σε αυτόν τον τομέα έχουν πρακτικό χαρακτήρα, δηλαδή μας λένε τι πρέπει να κάνουμε ή να μην κάνουμε, και τούτο σημαίνει ότι μπορούν και πρέπει να επηρεάζουν τις αποφάσεις μας για το πώς θα ενεργήσουμε. Ακόμη, οφείλουμε να είμαστε διατεθειμένοι να καθολικεύσουμε τις κρίσεις αυτές, να έχουμε δηλαδή συνείδηση ότι ισχύουν εξίσου σε όλες τις παρόμοιες περιστάσεις και για όλους τους ανθρώπους με παρόμοια χαρακτηριστικά. Τέλος, πρέπει να παίρνουμε σοβαρά υπόψη μας (ως επακόλουθο της δυνατότητας καθολίκευσης των κρίσεών μας) τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των άλλων ανθρώπων – πέρα από τα δικά μας – και να εξετάζουμε τις σοβαρές επιπτώσεις που οι κρίσεις μας μπορεί να φέρουν.

7. Μπορεί η ηθικότητα να θεωρηθεί έκφραση της εσωτερικής ελευθερίας του ανθρώπου;**Προτεινόμενη Απάντηση:**

Σύμφωνα με τον Καντ, οι ηθικές αρχές μας πηγάζουν αποκλειστικά από την αυτόνομη λειτουργία του ορθού λόγου και μας επιτρέπουν να ελέγχουμε τις τυφλές εσωτερικές παρορμήσεις μας. Προϋπόθεση, βέβαια, για να αναλάβουμε την ευθύνη των πράξεών μας είναι το να ενεργούμε ελεύθερα. Όσον αφορά την καθημερινή πρακτική, η άσκηση της ελευθερίας μας απαιτεί τη γνώση των περιστάσεων και των παραγόντων που θα καθορίσουν τις αποφάσεις μας, καθώς και την απουσία εξωτερικών εμποδίων και καταναγκασμών. Μπορεί βέβαια να υποστηριχθεί ότι δεν είμαστε ποτέ αληθινά ελεύθεροι (άρα και υπεύθυνοι), διότι σε βαθύτερο επίπεδο οι ενέργειές μας καθορίζονται από δυνάμεις που δεν μπορούμε να ελέγξουμε. Ωστόσο, ο Καντ υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος μπορεί να απελευθερωθεί πραγματικά όταν ενεργεί σύμφωνα με την ηθική. Η ελευθερία, συνεπώς, τους ανθρώπου είναι ουσιαστική, όταν βασίζεται σε ηθικά κριτήρια και είναι απαλλαγμένη όσο το δυνατόν περισσότερο από τους καθορισμούς και τις αυθόρμητες τάσεις.

8. Πώς αντιμετωπίζει το δίλημμα της ευθανασίας ένας χριστιανός; Ποια θα ήταν η άποψη ενός ανθρώπου που υιοθετεί τη θεωρία του Καντ και ποια ενός ωφελιμιστή;**Προτεινόμενη Απάντηση:**

Στην περίπτωση της ευθανασίας το δίλημμα που δημιουργείται σχετίζεται με το αν είναι ή δεν είναι ηθικά αποδεκτή η θανάτωση ενός βαρέως πάσχοντος για λόγους ευσπλαχνίας. Η ηθική θεωρία που γενικότερα υιοθετεί ένα άτομο είναι προφανές ότι καθορίζει τη στάση του απέναντι σε συγκεκριμένα προβλήματα.

Ένας χριστιανός θα αντιμετώπιζε με σκεπτικισμό την ηθική αιτιολόγηση της εκούσιας ευθανασίας, επειδή αυτή αντιβαίνει στην εντολή «ου φονεύσεις». Το ζήτημα όμως δεν είναι τόσο απλό, αφού φαίνεται να υπάρχει σύγκρουση ανάμεσα σ' αυτή την εντολή και την εντολή της Καινής Διαθήκης «αγάπα τον πλησίον σου». Αν, δηλαδή, κάποιος υποφέρει από φρικτούς πόνους και θέλει να πεθάνει, η βοήθεια που θα του προσφέρει κάποιος άλλος, για να θέσει τέρμα στη ζωή του, μπορεί να παρουσιάζεται ως πράξη αγάπης. Η Εκκλησία ωστόσο καταδικάζει την

εκούσια όπως και την ακούσια ευθανασία ή την υποβοηθούμενη έξοδο από τη ζωή σε κάθε περίπτωση.

Κάποιος που υιοθετεί την ηθική θεωρία του Καντ μπορεί να νιώθει δεσμευμένος από το καθήκον να μη σκοτώσει ποτέ. Η ευθανασία δείχνει να έρχεται σε αντίθεση με την άποψη του Καντ ότι θα πρέπει να αντιμετωπίζουμε τους ανθρώπους ως σκοπό (ή “αυτοσκοπό”) και όχι ως μέσο για την επίτευξη ενός σκοπού. Ο ίδιος ο Καντ υποστήριζε ότι η κατηγορική προσταγή δε δικαιολογεί ούτε την αυτοκτονία, διότι αυτός που αυτοκτονεί δεν μπορεί να θέλει η πράξη του να ισχύει ως καθολικός νόμος. Σήμερα όμως ίσως να καταλήγαμε στο συμπέρασμα πως στην περίπτωση της ευθανασίας (και της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας) η καντιανή ηθική μάς παρέχει επαρκή ηθική αιτιολόγηση στο να θέσουμε τέρμα στη ζωή κάποιου, αν το θέλει ο ίδιος και δεν μπορεί να το πραγματοποιήσει χωρίς βοήθεια, αφού κατ’ αυτόν τον τρόπο δείχνουμε να τον σεβόμαστε περισσότερο ως αυτοσκοπό, ως ελεύθερο δηλαδή ον με απόλυτη αξιοπρέπεια.

Ένας ωφελιστής, τέλος, θα υπολόγιζε τις συνέπειες για τον ασθενή. Αν ο ασθενής ζούσε με τρομερούς πόνους και είχε μεγάλες πιθανότητες να πεθάνει έτσι κι αλλιώς πολύ σύντομα, ο ωφελιστής ίσως να σκεφτόταν την ευθανασία ως την ενδεδειγμένη λύση. Όμως αυτή η συνέπεια δεν είναι η μόνη που θα έπαιρνε υπόψη του. Ο ωφελιστής θα υπολόγιζε τη μεγάλη στενοχώρια που θα προκαλούσε ο θάνατος με ευθανασία στους συγγενείς του ασθενούς, αλλά και την ανακούφισή τους, επειδή δε θα τον έβλεπαν πια να υποφέρει. Βέβαια, στις περισσότερες χώρες η ευθανασία θεωρείται παράνομη και ο άνθρωπος που βοηθά τον ασθενή να πεθάνει διατρέχει τον κίνδυνο να διωχθεί ποινικά.

ΚΕΦ. 7:

ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΚΕΦ. 7: ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ 7^ο ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Να διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα από τον Πρωταγόρα του Πλάτωνα και να σχολιάσετε τα λόγια του Δία σχετικά με την κατανομή της δικαιοσύνης και του σεβασμού συνδέοντάς τα με την σημασία των κανόνων δικαίου στην κοινωνία.

«"Κι ο καταμερισμός είναι ο εξής: ένας έχει για ειδικότητα του την ιατρική και εξυπηρετεί πολλούς μη ειδικούς. Έτσι κάνουν και όσοι άλλοι προσφέρουν στο κοινό την εργασία τους. Ωστε και τη δικαιοσύνη και τον σεβασμό με τέτοιον τρόπο να θεσμοθετήσω ανάμεσα στους ανθρώπους ή να κάνω τη μοιρασιά σε όλους;" "Σε όλους", είπε ο Δίας, "και όλοι να πάρουν μέρος. Γιατί πολιτείες δε θα μπορούσαν να σχηματιστούν, αν στους θεσμούς αυτούς μετείχαν λίγοι, όπως γίνεται σε άλλες τέχνες. Και θέσπισέ τους ακόμα έναν νόμο από μένα: όποιος δεν είναι ικανός να συμμετέχει στην τήρηση του σεβασμού και της δικαιοσύνης, να θανατώνεται ως νοσηρό στοιχείο της πολιτείας»

Πλάτων, Πρωταγόρας

2. Πόσο εφικτή είναι η επίτευξη ενός ιδανικού μοντέλου πολιτικής οργάνωσης; Με ποιον τρόπο μπορεί να αξιοποιηθεί αυτή η «ουτοπία»;

3. Πώς ενεργούν τα άτομα σε μια δημοκρατική κοινωνία, όταν έχουν διαφορετική άποψη;

4. Πώς ενεργούν οι εκλεγμένοι άρχοντες στη φιλελεύθερη δημοκρατία;

5. Πώς αντιμετωπίζουν τις φιλελεύθερες δημοκρατίες οι κοσμοθεωρίες θρησκευτικής προέλευσης;

6. Τι σημαίνει «ρεαλιστική ουτοπία». Πώς την αντιλαμβάνεται ο Καντ και πώς ο Τζον Ρολς;

7. Γιατί κάποιοι στοχαστές αποκλείουν το ενδεχόμενο να κυριαρχήσει το «δίκαιο των λαών»;

ΚΕΦ. 7 - Απαντήσεις
7^ο Κριτήριο Αξιολόγησης

1. Να διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα από τον Πρωταγόρα του Πλάτωνα και να σχολιάσετε τα λόγια του Δία σχετικά με την κατανομή της δικαιοσύνης και του σεβασμού συνδέοντάς τα με την σημασία των κανόνων δικαίου στην κοινωνία.

«“Κι ο καταμερισμός είναι ο εξής: ένας έχει για ειδικότητα του την ιατρική και εξυπηρετεί πολλούς μη ειδικούς. Έτσι κάνουν και όσοι άλλοι προσφέρουν στο κοινό την εργασία τους. Ωστε και τη δικαιοσύνη και τον σεβασμό με τέτοιον τρόπο να θεσμοθετήσω ανάμεσα στους ανθρώπους ή να κάνω τη μοιρασιά σε όλους;” “Σε όλους”, είπε ο Δίας, “και όλοι να πάρουν μέρος. Γιατί πολιτείες δε θα μπορούσαν να σχηματιστούν, αν στους θεσμούς αυτούς μετείχαν λίγοι, όπως γίνεται σε άλλες τέχνες. Και θέσπισέ τους ακόμα έναν νόμο από μένα: όποιος δεν είναι ικανός να συμμετέχει στην τήρηση του σεβασμού και της δικαιοσύνης, να θανατώνεται ως νοσηρό στοιχείο της πολιτείας».

Πλάτων, Πρωταγόρας

Προτεινόμενη Απάντηση:

Τα λόγια του Δία αναδεικνύουν τη σπουδαιότητα που έχουν η δικαιοσύνη και ο σεβασμός για την κοινωνία. Ο Δίας συμβουλεύει τον Ερμή να μοιράσει τις δύο αυτές αρχές σε όλους. Δεν πρόκειται για μια απλή τέχνη, την οποία αρκεί να την έχει ένας ειδικός, ώστε να εξυπηρετεί τους μη ειδικούς, όπως είναι για παράδειγμα η ιατρική. Πρόκειται για κάτι ουσιαστικό, για θεμέλιο λίθο της κοινωνίας. Χωρίς τη δικαιοσύνη και τον σεβασμό, δεν θα μπορούσαν να έχουν σχηματιστεί πολιτείες. Για αυτό τον λόγο, ο Δίας θέτει έναν ακόμη σημαντικό νόμο. Να θανατώνεται ως πληγή της κοινωνίας, όποιος δεν συμπεριφέρεται με δικαιοσύνη και σεβασμό. Την εποχή εκείνη, οι άδικοι και ασεβείς άνθρωποι θεωρούνταν νόσημα της κοινωνίας και έπρεπε να θανατωθούν.

Οι σύγχρονες κοινωνίες, αντίστοιχα, συγκροτούνται στηριζόμενες στο θεσμό του δικαίου. Δίκαιο είναι το σύνολο των κανόνων οι οποίοι ρυθμίζουν με τρόπο υποχρεωτικό τις σχέσεις των μελών μιας οργανωμένης κοινωνίας. Οι κανόνες αυτοί, που στηρίζονται στη δικαιοσύνη και την

ελευθερία, θα λειτουργήσουν ως πυξίδα για τη διασφάλιση της ευημερίας της κοινωνίας σε κάθε επίπεδο κατά την αντιμετώπιση διάφορων δυσκολιών, όπως είναι οι εξωτερικοί κίνδυνοι, η ορθή αξιοποίηση των πόρων, που είναι συνήθως ανεπαρκείς, η εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μελών τους, η αποφυγή ή έστω η ειρηνική διευθέτηση των ενδεχόμενων εσωτερικών αντιπαλοτήτων.

2. Πόσο εφικτή είναι η επίτευξη ενός ιδανικού μοντέλου πολιτικής οργάνωσης; Με ποιον τρόπο μπορεί να αξιοποιηθεί αυτή η «ουτοπία»;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Μερικές φορές τα ιδανικά μοντέλα πολιτικής οργάνωσης φαίνεται να ξεπερνούν κατά πολύ τις ανθρώπινες δυνατότητες και η προσέγγισή τους μοιάζει ανέφικτη. Έτσι, μιλάμε για ουτοπίες, που δε βρίσκονται πουθενά μέσα στον κόσμο μας και που πολλοί πιστεύουν πως είναι μάταιο να επιχειρήσουμε να εφαρμόσουμε στην πραγματικότητα. Ο Πλάτωνας, για παράδειγμα, προσπάθησε να εφαρμόσει τις ιδέες του για την ιδανική πολιτεία, εκπαιδεύοντας κατάλληλα τον Διονύσιο τον Νεότερο, ηγεμόνα των Συρακουσών. Οι προσπάθειες τους απέβησαν άκαρπες, ενώ έθεσε σε άμεσο κίνδυνο τη ζωή και την ελευθερία του. Αλλά και οι πολύ μεταγενέστερες ουτοπίες των νεότερων χρόνων, που ενσάρκωναν τα ηθικοπολιτικά ιδεώδη της εποχής του Διαφωτισμού, έμειναν στις περισσότερες περιπτώσεις στο επίπεδο του αφηρημένου οραματισμού, όπως τα πολιτικά μοντέλα των ουτοπικών σοσιαλιστών του 19ου αιώνα ΣαινΣιμόν και Φουριέ.

Ωστόσο, οι αποτυχημένες προσπάθειες του παρελθόντος δεν πρέπει να μας αποθαρρύνουν από τον οραματισμό ιδανικών κοινωνιών. Η πολιτική, άλλωστε, χρειάζεται σε κάποιο βαθμό ουτοπική διάσταση. Το όραμα ενός ριζικού μετασχηματισμού της κοινωνίας, έτσι ώστε να ικανοποιούνται οι ποικίλες ανάγκες των μελών της, να επιτυγχάνεται η συμφιλίωση και η υπέρβαση των αντιθέσεων τους και να πραγματώνονται τα σημαντικότερα ηθικά ιδεώδη, δεν εκφράζει μόνο την αόριστη προσδοκία κάποιας βαθύτερης ευτυχίας. Μπορεί να χρησιμεύσει και ως απόλυτο μέτρο και σημείο αναφοράς για την κριτική της αδικίας, που υφίσταται ως τις μέρες μας, και να αποτελέσει έτσι κινητήρια δύναμη ιστορικής προόδου. Αν δεν μπορούσαμε να συλλάβουμε τη λογική δυνατότητα επίτευξης ενός ιδανικού συνδυασμού δικαιοσύνης και ευημερίας, δε θα

κάναμε τίποτα για να βελτιωθούν τα πράγματα και θα απορρίπταμε εκ των προτέρων κάθε επαναστατική αλλαγή.

3. Πώς ενεργούν τα άτομα σε μια δημοκρατική κοινωνία, όταν έχουν διαφορετική άποψη;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Σε μια δημοκρατική κοινωνία τα άτομα που ενστερνίζονται διαφορετικές απόψεις για τη ρύθμιση της προσωπικής τους ζωής δεν προσπαθούν να τις επιβάλουν με τη βία, δεν παρενοχλούν και δεν προσβάλλουν τους συμπολίτες τους. Συμφωνούν οπωσδήποτε να σέβονται το Σύνταγμα -τον βασικό καταστατικό χάρτη οργάνωσης του δημοκρατικού κράτους- τις δημοκρατικές διαδικασίες διακυβέρνησης και τους νόμους, στη θέσπιση των οποίων μπορούν και οι ίδιοι να συμβάλουν με την ψήφο τους ή με την εκλογή τους ως μελών του νομοθετικού σώματος.

4. Πώς ενεργούν οι εκλεγμένοι άρχοντες στη φιλελεύθερη δημοκρατία;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Στη φιλελεύθερη δημοκρατία οι εκλεγμένοι άρχοντες δεσμεύονται από την εντολή που έλαβαν από τους ψηφοφόρους τους, αλλά και από τις διατάξεις του υπάρχοντος Συντάγματος. Αυτό σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι οφείλουν να σέβονται τον χάρτη δικαιωμάτων που είναι ενσωματωμένος σε κάθε σύγχρονο Σύνταγμα και να μεριμνούν για τη σωστή εφαρμογή του. Για παράδειγμα, εάν στο Σύνταγμα μιας πολιτείας δηλώνεται ότι κανένας πολίτης δεν επιτρέπεται να εξοριστεί για πολιτικούς λόγους, η κυβέρνηση δεν μπορεί να εξορίσει έναν αντίπαλό της, ακόμα κι αν έχει την έγκριση της πλειοψηφίας του εκλογικού σώματος. Το Σύνταγμα θέτει ένα πλαίσιο, εντός του οποίου η πλειονότητα των πολιτών μπορεί να λαμβάνει αποφάσεις άμεσα ή διά των αντιπροσώπων της, χωρίς ωστόσο να μπορεί να το υπερβεί. Με αυτόν τον τρόπο η φιλελεύθερη δημοκρατία συνδυάζει την αρχή της πλειοψηφίας με τον σεβασμό των δικαιωμάτων που παραδοσιακά προστατεύουν κάθε πολίτη από την αυθαιρεσία των αρχών.

5. Πώς αντιμετωπίζουν τις φιλελεύθερες δημοκρατίες οι κοσμοθεωρίες θρησκευτικής προέλευσης;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Οι κοσμοθεωρίες θρησκευτικής προέλευσης, που επιβιώνουν σε θεοκρατικά καθεστώτα, όπως οι διάφορες ισλαμικές δημοκρατίες, αμφισβητούν τις θεμελιώδεις αρχές του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού. Οι φιλελεύθερες δημοκρατίες, όπως και όλες οι μορφές πολιτεύματος των δυτικών κρατών, καταδικάζονται από τους οπαδούς αυτών των καθεστώτων ως άθεες και -στον βαθμό που οι ορθές ηθικές αξίες και αρχές υποτίθεται πως υπαγορεύονται από τη θρησκεία- ως ανήθικες. Τα τελευταία χρόνια τέτοιου είδους καθεστώτα έχουν αποκτήσει αρκετή ισχύ λόγω της απήχησης φονταμενταλιστικών θρησκευτικών αντιλήψεων σε διάφορες χώρες κυρίως της Ασίας και της Αφρικής.

6. Τι σημαίνει «ρεαλιστική ουτοπία». Πώς την αντιλαμβάνεται ο Καντ και πώς ο Τζον Ρολς;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Με τον όρο «ρεαλιστική ουτοπία» δηλώνεται μια ουτοπία που ελπίζουμε ότι θα πραγματοποιηθεί.

Ο Καντ περιγράφει το δικό του όραμα για την παγκόσμια ειρήνη, αναφέροντας τους όρους, κάτω από τους οποίους μπορεί αυτή να πραγματοποιηθεί. Πιστεύει ότι η επίτευξη μιας οικουμενικής ειρηνικής τάξης πραγμάτων δε θα βασίζεται στην επιβολή της εξουσίας κάποιας πανίσχυρης υπερδύναμης και ότι η βούληση των κυβερνήσεων είναι αυτή που μπορεί να φέρει σε πέρας την αποστολή για την «αιώνια ειρήνη».

Από την άλλη μεριά, ο Τζον Ρολς ισχυρίζεται ότι η πολιτική φιλοσοφία μπορεί να είναι ρεαλιστικά ουτοπική, όταν μας βοηθά να διευρύνουμε τα όρια αυτού που θεωρούμε εφικτό, κατανοώντας τα σαφή πλεονεκτήματα της κατάστασης που θα προσπαθήσουμε να πραγματώσουμε. Γι' αυτόν τον λόγο, εφόσον οι φιλελεύθερες δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους, αλλά και επειδή όλες οι κοινωνίες που σέβονται κάποιες βασικές αρχές δικαίου μπορούν να αντιληφθούν ότι είναι προς το συμφέρον τους να ενεργούν στο πλαίσιο μιας ειρηνικής διεθνούς κοινότητας, δεν θεωρεί

πως θα ήταν παράλογο να πιστέψουμε πως μπορεί τελικά να επιτευχθεί η εγκαθίδρυση και διατήρηση μιας τέτοιας κοινότητας.

7. Γιατί κάποιοι στοχαστές αποκλείουν το ενδεχόμενο να κυριαρχήσει το «δίκαιο των λαών»;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Κάποιοι στοχαστές όχι μόνο αποκλείουν το ενδεχόμενο της κυριαρχίας του «δικαίου των λαών», αλλά θεωρούν και αφελές να ελπίζει κανείς ότι κάτι τέτοιο μπορεί να υλοποιηθεί. Δεν πιστεύουν πως η βία μπορεί να εξαλειφθεί ή πως θα σταματήσει η εκμετάλλευση των αδύναμων από τους ισχυρούς. Στηρίζουν την άποψή τους στα δεδομένα των σύγχρονων κοινωνιών. Τα πλούσια κράτη εξακολουθούν να αδιαφορούν σκανδαλωδώς για τις ανάγκες κρατών των οποίων οι κάτοικοι αντιμετωπίζουν πρόβλημα επιβίωσης, ενώ μερικές φορές δε διστάζουν να εισβάλουν σε ασθενέστερες χώρες, με διάφορα προσχήματα, αν κρίνουν ότι αυτό εξυπηρετεί περιστασιακά τα συμφέροντά τους. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών δεν κατορθώνει να κινητοποιήσει τα πλουσιότερα κράτη στον βαθμό που θα χρειαζόταν, προκειμένου να αντιμετωπιστούν στοιχειώδεις ανάγκες λαών του Τρίτου Κόσμου που λιμοκτονούν. Παράλληλα, ενώ όλοι υποτίθεται πως αναγνωρίζουν την υποχρέωση διασφάλισης των ανθρώπινων δικαιωμάτων, τα δικαιώματα αυτά καταπατούνται σε πολλές χώρες του πλανήτη. Έτσι, από τυφλά εθνικιστικά και φυλετικά μίσση, από την εμμονή στην ικανοποίηση στενών οικονομικών συμφερόντων, κάποτε από πείσμα και ανοησία, προκαλούνται συχνά πραγματικές ανθρωπιστικές καταστροφές.

ΚΕΦ. 8:

ΘΑΥΜΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΩΡΑΙΟ

ΚΕΦ. 8: ΘΑΥΜΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΩΡΑΙΟ 8^ο ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. α. Ποιο ήταν το περιεχόμενο της έννοιας της τέχνης στην αρχαιότητα και σε τι διαφέρει από τη σημερινή έννοια της τέχνης;

β. Ποιοι είναι οι παράγοντες που μπορούν να μας βοηθήσουν ώστε να προδιορίσουμε την έννοια του καλλιτεχνικά ωραίου;

2. α. Ο πίνακας του Τζον Σίνγκερ Σάργκεντ «A Sketch Capri» είναι μια πιστή αναπαράσταση ενός κόλπου του ιταλικού νησιού Κάπρι. Ποιες αντιρρήσεις θα έχετε ο Πλάτωνας σχετικά με τον πίνακα;

β. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της μοντέρνας τέχνης;

3. Τι είναι ο «Κανόνας» μιας τέχνης; Ποια ήταν η θέση των μαρξιστών απέναντι στην αντίληψη αυτή;

4. Ποια επίδραση άσκησε η ανάπτυξη της τεχνολογίας στην τέχνη;

5. Να σχολιάσετε τη φράση: «Η τέχνη αποκαλύπτει ανεξερεύνητες διαστάσεις της πραγματικότητας».

ΚΕΦ. 8 - Απαντήσεις
8^ο Κριτήριο Αξιολόγησης

1. α. Ποιο ήταν το περιεχόμενο της έννοιας της τέχνης στην αρχαιότητα και σε τι διαφέρει από τη σημερινή έννοια της τέχνης;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Στην αρχαιότητα ο όρος «τέχνη» δήλωνε την απλή κατασκευή, κάθε δημιουργία νέου αντικειμένου, η οποία βέβαια απαιτούσε κάποια ικανότητα ή δεξιότητα. Η διάκριση ανάμεσα στη δραστηριότητα ενός τεχνίτη, που κατασκευάζει αντικείμενα χρήσιμα στην καθημερινή μας ζωή, και σ' εκείνη ενός καλλιτέχνη, που ενδιαφέρεται κυρίως για την αισθητική ποιότητα των δημιουργημάτων του δεν ήταν σαφής. Βέβαια, υπήρχαν ποιητές, ζωγράφοι, μουσικοί, των οποίων στόχος ήταν να προκαλέσουν απόλαυση με το έργο τους.

Η διάκριση ανάμεσα στον τεχνίτη και τον καλλιτέχνη έγινε αισθητή πολύ αργότερα, χάρη στη διαμόρφωση της έννοιας των «καλών τεχνών». Έτσι, οι καλλιτέχνες άρχισαν να επισημαίνουν τον αυτόνομο χαρακτήρα της δημιουργίας τους, που αποσυνδέθηκε από στόχους με άμεση πρακτική αξία. Οι φιλόσοφοι, από την άλλη πλευρά μάς παρότρυναν να διακρίνουμε την ιδιαιτερότητα της αισθητικής εμπειρίας, εστιάζοντας την προσοχή μας στη σχέση της με το ελεύθερο παιχνίδι του νου, της αίσθησης, της κρίσης και κυρίως της φαντασίας μας, ανεξάρτητα από οποιονδήποτε πρακτικό σκοπό.

β. Ποιοι είναι οι παράγοντες που μπορούν να μας βοηθήσουν ώστε να προδιορίσουμε την έννοια του καλλιτεχνικά ωραίου;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Για να προσδιορίσουμε όσο το δυνατόν καλύτερα την έννοια του καλλιτεχνικά ωραίου, πρέπει να λάβουμε υπόψη τρεις ξεχωριστούς παράγοντες, οι οποίοι όμως συνδέονται μεταξύ τους. Αρχικά, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η διαδικασία της δημιουργίας, που συντελείται σε σημαντικό βαθμό στον νου του καλλιτέχνη (ο οποίος σε πολλές περιπτώσεις φαίνεται να

εμπνέεται από τον φυσικό κόσμο). Ένας ακόμη παράγοντας είναι το ίδιο το έργο τέχνης και τα γνωρίσματά του. Τέλος, καταλυτικές παρουσιάζονται οι αντιδράσεις του κοινού που προσεγγίζει τα έργα τέχνης.

2. α. Ο πίνακας του Τζον Σίνγκερ Σάργκεντ «A Sketch Capri» είναι μια πιστή αναπαράσταση ενός κόλπου του ιταλικού νησιού Κάπρι. Ποιες αντιρρήσεις θα έθετε ο Πλάτωνας σχετικά με τον πίνακα;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η τέχνη είναι αναπαράσταση ή «μίμηση» καταστάσεων του φυσικού κόσμου και της ανθρώπινης ζωής. Μάλιστα, όσο πιο πιστή είναι η αναπαράσταση, τόσο πιο ωραίο είναι το έργο τέχνης· και είναι ωραίο, επειδή κατορθώνει να συλλάβει την αρμονία της μορφής του αντικειμένου που απεικονίζει, της πράξης ή της κατάστασης που περιγράφει.

Ωστόσο, ο Πλάτωνας δεν θα συμφωνούσε με την παραπάνω άποψη. Η ικανότητα του καλλιτέχνη να «μιμείται» την πραγματικότητα τον ανησυχεί. Πιστεύει ότι η μίμηση αυτή, με την έμφαση που δίνει στην επιφανειακή εικόνα των πραγμάτων, μπορεί να εξαπατήσει τους ανθρώπους. Η στάση αυτή του φιλοσόφου συνάδει, φυσικά, με τη γενικότερη θεώρηση που είχε ο ίδιος για τον αισθητό κόσμο. Ο κόσμος αυτός, σύμφωνα με τον φιλόσοφο, δεν είναι παρά ένας κόσμος «φαινομένων» - ειδώλων, που αντικατοπτρίζει τον πραγματικό κόσμο των ιδεών. Θεωρεί ότι ο καλλιτέχνης «περιφέρει απλώς έναν καθρέφτη». Η μίμηση αυτή δεν δείχνει τίποτε άλλο παρά μόνο είδωλα. Δίνει έμφαση στην επιφανειακή εικόνα των πραγμάτων. Τα πράγματα ωστόσο αυτά, που υπάρχουν στον αισθητό κόσμο είναι επίσης «είδωλα» - απεικασματα του κόσμου των ιδεών. Ο Πλάτωνας, επομένως, υποτιμά την αξία της τέχνης, καθώς σύμφωνα με αυτόν, η τέχνη είναι η μίμηση των «απεικασμάτων». Κι αν ο αισθητός κόσμος, αντικατοπτρίζοντας τον κόσμο των ιδεών, είναι μια απάτη, η τέχνη είναι «διπλή» απάτη, μιας και αντικατοπτρίζει τον αισθητό κόσμο, που αποτελείται ήδη από είδωλα.

β. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της μοντέρνας τέχνης;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η μοντέρνα τέχνη ανέτρεψε τις παραδοσιακές αντιλήψεις για την καλλιτεχνική δημιουργία και τις αισθητικές αξίες τις οποίες αυτή ενσαρκώνει. Έθεσε υπό αμφισβήτηση την υποχρέωση του καλλιτέχνη να επιδιώκει κάποια πιστή απεικόνιση των μορφών στη ζωγραφική και στη γλυπτική, να σέβεται τις παλαιότερες αρχές που εξασφάλιζαν την έκφραση των νοημάτων στη λογοτεχνία. Η τήρηση των κανόνων της προσωδίας, της ομοιοκαταληξίας και της λογικής αλληλουχίας στην ποίηση, η ενότητα και η συνέχεια της αφήγησης στην πεζογραφία, η συνοχή της πλοκής στο θέατρο ή η ευλαβική τήρηση της παραδοσιακής αρμονίας των συνθέσεων στη μουσική δεν αποτελούσαν πια σκοπό των καλλιτεχνών. Οι ριζοσπαστικές αυτές αλλαγές ώθησαν την τέχνη να αξιοποιήσει καλύτερα τις δημιουργικές της δυνάμεις και να συμβάλει στη διεύρυνση των πνευματικών οριζόντων του ανθρώπου. Η μοντέρνα καλλιτεχνική δημιουργία επιλέγει συχνά ως βασικό θέμα της όχι πια τον φυσικό, τον υπερβατικό ή τον εσωτερικό κόσμο, αλλά τον ίδιο της τον εαυτό. Τα έργα τέχνης οδηγούνται έτσι στην «αυτοαναφορικότητα». Η αυτοαναφορικότητα προσφέρει αισθητική απόλαυση με το να μας κάνουν να αναρωτηθούμε σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο διαλύουν τις παλαιότερες μορφές και προσπαθούν να συνθέσουν νέες, με τους περίεργους συνδυασμούς των υλικών που χρησιμοποιούν, αλλά και με τη δυνατότητα αξιοποίησης κοινών, καθημερινών καταστάσεων και αντικειμένων που ποτέ μέχρι τότε δε θεωρούνταν φορείς αισθητικής αξίας.

3. Τι είναι ο «Κανόνας» μιας τέχνης; Ποια ήταν η θέση των μαρξιστών απέναντι στην αντίληψη αυτή;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Ο Κανόνας κάθε τέχνης έχει οριστεί από τους ιστορικούς της τέχνης και περιλαμβάνει το σύνολο των σημαντικών εκείνων έργων για τη διαχρονική αξία των οποίων φαίνεται ότι υπάρχει ευρεία συμφωνία. Βέβαια, ο τρόπος και οι λόγοι, κατά τους οποίους συγκροτούνται οι Κανόνες δεν είναι δυνατόν πάντα να εξηγηθούν επαρκώς, αν και στην περίπτωση των κλασικών έργων θα έπρεπε να αναζητήσουμε την απάντηση στα πρότυπα των στοιχείων της μορφής και του περιεχομένου που φαίνεται να αναγνωρίζονται ως εξαιρέτα από τους περισσότερους, αν όχι από όλους τους ανθρώπους. Αυτά τα πρότυπα υπαγορεύουν και τα βασικότερα και μόνιμα κριτήρια της καλλιτεχνικής αξίας.

Οι μαρξιστές, αλλά και αρκετοί άλλοι φιλόσοφοι, διαφωνούν με τις παραπάνω αντιλήψεις. Υποστηρίζουν ότι τα πρότυπα και τα κριτήρια είναι προσδιορισμένα από την κοινωνικοπολιτική ένταξη των μελών της αστικής τάξης των δυτικοευρωπαϊκών χωρών και δεν έχουν τίποτα το οικουμενικό, διαχρονικό και πανανθρώπινο. Απορρίπτουν, ακόμα, γενικότερα την έννοια της αυτονομίας της τέχνης και της αισθητικής εμπειρίας, την οποία περιγράψαμε παραπάνω, ως φορμαλιστική και υπερβολικά συντηρητική, διαμορφωμένη για να εξυπηρετεί τα συμφέροντα της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης. Εκείνο που τελικά έχει σημασία είναι το απελευθερωτικό περιεχόμενο και κυρίως το πολιτικό μήνυμα του έργου τέχνης μιας εποχής.

4. Ποια επίδραση άσκησε η ανάπτυξη της τεχνολογίας στην τέχνη;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η τέχνη επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από την ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας τον 20^ο αιώνα. Αρχικά, δημιουργήθηκαν νέες τέχνες, όπως ο κινηματογράφος, ο οποίος συνδυάζει στοιχεία των παραδοσιακών τεχνών. Έπειτα κατέστη δυνατή η επεξεργασία νέων μορφών φωτογραφίας, γλυπτικής, video-art, αρχιτεκτονικών κατασκευών κτλ. Η σημαντικότερη συμβολή της τεχνολογίας στην τέχνη είναι η επίδρασή της στην ανάπτυξη μιας νέας αισθητικής αντίληψης ή στάσης απέναντι στα καλλιτεχνικά δημιουργήματα. Πλέον τα έργα τέχνης μπορούν να αναπαραχθούν εύκολα και να διαδοθούν ευρύτατα χάρη στις νέες τεχνολογίες. Έτσι, τα σπουδαιότερα κλασικά και σύγχρονα έργα “βγαίνουν” από τα μουσεία και τις ιδιωτικές συλλογές και γίνονται προσιτά στο ευρύτερο κοινό, αφού μπορεί κανείς να έχει στο σπίτι του, στην προσωπική του βιβλιοθήκη, στη δισκοθήκη και στην ταινιοθήκη του άριστα αντίγραφα. Με τις νέες τεχνολογίες η καλή τέχνη “δημοκρατικοποιείται”, τα μεγάλα έργα γίνονται, ως αντίγραφα, προσιτά σε όλους σε πολύ φτηνές τιμές, διευρύνεται ο ορίζοντας της αισθητικής παιδείας, διευκολύνονται η διάδοση και η καθιέρωση της νέας δημιουργίας. Το έργο τέχνης κατεβαίνει από το παραδοσιακό του βάθρο και μπαίνει μέσα στην καθημερινή ζωή μας, στο δημόσιο, αλλά και στον ιδιωτικό χώρο των πιο συνηθισμένων δραστηριοτήτων μας.

Βέβαια, ορισμένοι φιλόσοφοι εξέφρασαν τις αμφιβολίες τους σχετικά με τη μαζική αναπαραγωγή των έργων τέχνης. Οι φόβοι τους σχετίζονται με το γεγονός ότι ίσως απειλείται ο σεβασμός στη μοναδικότητα της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Η μαζικότητα υπονομεύει τη σωστή εκτίμηση του

αισθητικά σπουδαίου, της ιδιαιτερότητας της αισθητικής εμπειρίας που μπορεί να προσφέρει η τέχνη και οδηγεί σε εμπορευματοποίηση και σε υποβάθμιση της αξίας των μεγάλων έργων τέχνης.

5. Να σχολιάσετε τη φράση: «Η τέχνη αποκαλύπτει ανεξερεύνητες διαστάσεις της πραγματικότητας».

Προτεινόμενη Απάντηση:

Τις τελευταίες δεκαετίες, η εξέλιξη της τέχνης φέρνει επαναστατικές αλλαγές και ανακατατάξεις στα κριτήριά μας και, το κυριότερο, μας αναγκάζει να στοχαστούμε φιλοσοφικά πάνω στην καλλιτεχνική δραστηριότητα, τα προϊόντα της και τις αξίες που αυτή εκφράζει. Οι δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας μάς επιτρέπουν να αντιμετωπίσουμε την τέχνη με νέους τρόπους, οι οποίοι θέτουν σε αμφισβήτηση παραδοσιακές αντιλήψεις, αλλά και διευρύνουν τους ορίζοντες της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Οι πειραματισμοί της μοντέρνας τέχνης δεν παύουν οπωσδήποτε να εκπλήσσουν και να δυσχεραίνουν την κατανόησή της. Παράλληλα, κάποια είδη ή μορφές της τέχνης που μπορεί να θεωρούσαμε παλαιότερα κατώτερες σήμερα επαναξιολογούνται συχνά από καλλιτέχνες, κριτικούς και φιλοσόφους και αναγνωρίζεται η σημασία τους.

Υπό αυτό το πρίσμα, η τέχνη αποκαλύπτει ανεξερεύνητες διαστάσεις της πραγματικότητας. Θα μπορούσαμε καλύτερα να πούμε πως την εμπλουτίζει με νέα στοιχεία. Μας κάνει τελικά να βλέπουμε τον κόσμο με διαφορετικό μάτι, συνειδητοποιώντας την αρμονία μορφών, ήχων, χρωμάτων, λέξεων, εικόνων, που ο άνθρωπος συνδυάζει και συνταιριάζει με καινούριο τρόπο. Όπως γράφει και ο Αμερικανός φιλόσοφος Άρθουρ Ντάντο, η τέχνη «μεταμορφώνει το κοινότοπο».

ΚΕΦ. 9:

ΜΙΛΩΝΤΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

ΚΕΦ. 9: ΜΙΛΩΝΤΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ**9^ο ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ**

1. Να σχολιάσετε το παρακάτω απόσπασμα σε συνδυασμό με τις γνώσεις σας σχετικά με τις αντιλήψεις περί πολιτισμού.

«Όταν χρησιμοποιούμε τον όρο “πολιτισμός” στις καθημερινές μας συζητήσεις, τον θεωρούμε συχνά ως αντίστοιχο προς “τα ανώτερα στοιχεία του νου” - την τέχνη, τη λογοτεχνία, τη μουσική και τη ζωγραφική. Ο τρόπος που χρησιμοποιούν οι κοινωνιολόγοι τον όρο περιλαμβάνει τις δραστηριότητες αυτές, αλλά και πολλά άλλα. Ο πολιτισμός αναφέρεται στους τρόπους ζωής των μελών μιας κοινωνίας ή επιμέρους ομάδων στο πλαίσιο μιας κοινωνίας. Συμπεριλαμβάνει τον τρόπο που ντύνονται, τις γαμήλιες συνήθειες και την οικογενειακή ζωή, τον τρόπο που δουλεύουν, τις θρησκευτικές τους τελετουργίες και τις ασχολίες τους στον ελεύθερο χρόνο τους. [...] Οι πολιτισμοί δεν μπορούν να υπάρξουν χωρίς κοινωνίες. Άλλο τόσο όμως δεν μπορούν και οι κοινωνίες να υπάρξουν χωρίς τον πολιτισμό. Χωρίς τον πολιτισμό δε θα ήμασταν “ανθρώπινα όντα”, έτσι όπως ανιλαμβανόμαστε συνήθως τον όρο αυτόν, δε θα είχαμε γλώσσα για να εκφραζόμαστε, δε θα είχαμε συνείδηση του εαυτού μας, και η ικανότητά μας να σκεφτόμαστε ή να συλλογιζόμαστε θα ήταν πολύ περιορισμένη. Σε τι έκταση αυτού του είδους τα χαρακτηριστικά διαφοροποιούν τα ανθρώπινα όντα από τα ζώα;».

(Άντονυ Γκίντενς, Κοινωνιολογία, μτφρ. Δ. Τσαούσης, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 68)

2. Ποιες είναι οι ιδιότητες που θεωρούνται αποκλειστικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά;

3. Θεωρείτε ορθή την αντιμετώπιση των διάφορων πολιτισμών ως απομονωμένα κλειστά συστήματα;

4. Να σχολιάσετε τη φράση: «Ο άνθρωπος είναι ιστορικό ον».

5. Μπορεί, κατά τη γνώμη σας, το πέρασμα από τον ελληνικό ή τον ρωμαϊκό πολιτισμό στον πολιτισμό του Μεσαίωνα να θεωρηθεί πρόοδος;

6. Με ποιον τρόπο οι αλλαγές στις ηθικές αξίες μπορούν να οδηγήσουν σε αλλαγές στη συμπεριφορά μας απέναντι στο περιβάλλον;

7. Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στη «βαθιά» και τη «ρηχή» οικολογία;

ΚΕΦ. 9 - Απαντήσεις 9^ο Κριτήριο Αξιολόγησης

1. Να σχολιάσετε το παρακάτω απόσπασμα σε συνδυασμό με τις γνώσεις σας σχετικά με τις αντιλήψεις περί πολιτισμού.

«Όταν χρησιμοποιούμε τον όρο “πολιτισμός” στις καθημερινές μας συζητήσεις, τον θεωρούμε συχνά ως αντίστοιχο προς “τα ανώτερα στοιχεία του νου” - την τέχνη, τη λογοτεχνία, τη μουσική και τη ζωγραφική. Ο τρόπος που χρησιμοποιούν οι κοινωνιολόγοι τον όρο περιλαμβάνει τις δραστηριότητες αυτές, αλλά και πολλά άλλα. Ο πολιτισμός αναφέρεται στους τρόπους ζωής των μελών μιας κοινωνίας ή επιμέρους ομάδων στο πλαίσιο μιας κοινωνίας. Συμπεριλαμβάνει τον τρόπο που ντύνονται, τις γαμήλιες συνήθειες και την οικογενειακή ζωή, τον τρόπο που δουλεύουν, τις θρησκευτικές τους τελετουργίες και τις ασχολίες τους στον ελεύθερο χρόνο τους. [...] Οι πολιτισμοί δεν μπορούν να υπάρξουν χωρίς κοινωνίες. Άλλο τόσο όμως δεν μπορούν και οι κοινωνίες να υπάρξουν χωρίς τον πολιτισμό. Χωρίς τον πολιτισμό δε θα ήμασταν “ανθρώπινα όντα”, έτσι όπως ανιλαμβανόμαστε συνήθως τον όρο αυτόν, δε θα είχαμε γλώσσα για να εκφραζόμαστε, δε θα είχαμε συνείδηση του εαυτού μας, και η ικανότητά μας να σκεφτόμαστε ή να συλλογιζόμαστε θα ήταν πολύ περιορισμένη. Σε τι έκταση αυτού του είδους τα χαρακτηριστικά διαφοροποιούν τα ανθρώπινα όντα από τα ζώα;».

(Άντονι Γκίντενς, Κοινωνιολογία, μτφρ. Δ. Τσαούσης, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 68)

Προτεινόμενη Απάντηση:

Ο όρος πολιτισμός περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων και συνηθειών. Παρόλο που συχνά χρησιμοποιούμε τον όρο για να αναφερθούμε σε κάποια τέχνη, καθώς τον έχουμε συνδυάσει με τα ανώτερα στοιχεία του νου, ο πολιτισμός είναι κάτι πολύ περισσότερο από αυτό. Ο πολιτισμός είναι ο τρόπος ζωής, είναι ο τρόπος συμπεριφοράς, τα ήθη, τα έθιμα και πολλά άλλα, που συμβαίνουν μέσα σε μια κοινωνία. Ο πολιτισμός, άλλωστε, δεν μπορεί να δημιουργηθεί ανεξάρτητα από την κοινωνία. Αναπτύσσεται μέσα στην κοινωνία και η κοινωνία αναπτύσσεται μέσα από τον πολιτισμό της.

Όσον αφορά τις αντιλήψεις – προσεγγίσεις σχετικά με τον πολιτισμό, οι κυρίαρχες είναι τρεις. Η ιδεατή φιλοσοφική άποψη έχει τις ρίζες της στον Πλάτωνα, αλλά και σε διάφορους ουτοπιστές. Εκλαμβάνει τον πολιτισμό ως μια διαδικασία ανθρώπινης τελείωσης και ολοκλήρωσης με όρους απόλυτων και καθολικών αξιών. Υπάρχει ένα απόλυτο ιδεατό πρότυπο για τον άνθρωπο και την κοινωνία, και ο πολιτισμός μας είναι η τάση να τελειοποιηθούμε, ώστε να προσεγγίσουμε όσο το δυνατόν αυτό το ιδεώδες. Το γεγονός αυτό δε σημαίνει ότι υπάρχει ιστορικά μια διαρκής ανθρώπινη πρόοδος, καθώς μπορεί να υπάρξουν και οπισθοδρομήσεις. Έτσι, η ανάλυση του πολιτισμού είναι κατά βάση ο προσδιορισμός και η περιγραφή αυτών των οικουμενικών αξιών και προτύπων, καθώς και η αντανάκλασή τους στις κοινωνικές μας δραστηριότητες.

Κατά την περιγραφική προσέγγιση, από την άλλη μεριά, ο πολιτισμός μιας κοινωνίας αντανακλάται στις υψηλότερες στιγμές της ανθρώπινης νόησης, εμπειρίας και δραστηριότητας μέσα σ' αυτή την κοινωνία. Έτσι, σύμφωνα μ' αυτή την άποψη, η ανάλυση του πολιτισμού είναι η κριτική δραστηριότητα με βάση την οποία νοητικά ενεργήματα, εμπειρίες, δημιουργήματα, γλωσσικές εκφράσεις, καθώς και μορφές, συμβάσεις κτλ. περιγράφονται, καταγράφονται και συγχρόνως αξιολογούνται συγκριτικά μεταξύ τους.

Τέλος, η κοινωνική – ανθρωπολογική άποψη προσεγγίζει τον πολιτισμό ως κάτι πολύ ευρύτερο. Ο πολιτισμός είναι ένας συγκεκριμένος τρόπος ζωής, ο οποίος εκφράζει συγκεκριμένα νοήματα και αξίες όχι μόνο στις τέχνες και στην παιδεία, αλλά και στους θεσμούς και στην καθημερινή συμπεριφορά. Έτσι, υπό αυτή την έννοια, η ανάλυση του πολιτισμού είναι η διασάφηση του νοήματος και των αξιών σ' έναν δεδομένο τρόπο κοινωνικής ζωής.

2. Ποιες είναι οι ιδιότητες που θεωρούνται αποκλειστικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Πολλές είναι οι απόψεις σχετικά με τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τον άνθρωπο από τα ζώα. Ο Αριστοτέλης και αργότερα ο Τόμας Χομπς υποστήριζαν ότι αυτό που διαφοροποιεί τον άνθρωπο από τα ζώα είναι η ομιλία. Άλλοι πάλι, όπως ο Πλάτων ή ο Τζον Λοκ, θεωρούν ότι η ουσιαστική διαφορά με τα ζώα είναι ότι ο άνθρωπος διαθέτει νόηση. Μερικά ακόμα χαρακτηριστικά που έχουν προταθεί είναι η αίσθηση του ωραίου, η ηθική ή η ικανότητα να επινοεί και να κατασκευάζει εργαλεία.

Ωστόσο, διάφορες σύγχρονες έρευνες έχουν δείξει ότι κάποια είδη έχουν τέτοιες δυνατότητες, αλλά σε μικρότερο βαθμό. Υποστηρίζεται, επομένως, ότι η διαφορά του ανθρώπου από τα ζώα είναι τελικά ποσοτική, αλλά αυτή η μεγάλη διαφορά στην ποσότητα καταλήγει να δημιουργεί και ποιοτικό χάσμα ανάμεσα στον άνθρωπο και τα άλλα ζώα.

Οι ιδιότητες που θεωρούνται αποκλειστικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά είναι η συνείδηση, η συνειδητή δημιουργικότητα και η ελευθερία της βούλησης. Έτσι, ο κάθε άνθρωπος έχει την ικανότητα να προβληματίζεται και να κρίνει διαρκώς τις καταστάσεις, να επινοεί και να σχεδιάζει το μέλλον του επιλέγοντας μέσα από πολλές δυνατότητες, σε αντίθεση με τα ζώα που ενεργούν σχεδόν πάντοτε με τον ίδιο τρόπο και αντιδρούν, λίγο ή πολύ, ομοιόμορφα στα ίδια ερεθίσματα.

3. Θεωρείτε ορθή την αντιμετώπιση των διάφορων πολιτισμών ως απομονωμένα κλειστά συστήματα;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Όλοι οι λαοί είναι πολιτισμένοι, σε διαφορετικές μορφές οργάνωσης και κάθε κοινωνία έχει τις δικές της αξίες, νοοτροπίες και κανόνες, που δεν είναι όμως πάντα κατανοητά από τους υπόλοιπους. Έτσι, πολλοί λαοί με μακραίωνη ιστορία και σπουδαίο πολιτισμό θεωρούνται «απολίτιστοι», καθώς η προσπάθεια κατανόησης του πολιτισμού τους δεν γίνεται «από μέσα». Οι λαοί, ωστόσο, δεν είναι απομονωμένα κλειστά συστήματα και σε καμία περίπτωση δεν είναι σωστό να αντιμετωπίζονται ως τέτοια. Όλοι οι πολιτισμοί έρχονται σε επαφή με άλλους πολιτισμούς και, μέσα από τις αλληλεπιδράσεις που ασκούνται, διαφοροποιούνται, μεταμορφώνονται, εξελίσσονται, δανείζονται και δανείζουν στοιχεία τους. Μέσα από αυτή την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση επιτυγχάνεται επίσης η αμοιβαία κατανόηση, αλλά διαμορφώνονται και κοινοί κώδικες και αξίες. Με αυτόν τον τρόπο οι λαοί προβαίνουν σε αμοιβαίες συγκρίσεις και εκτιμήσεις. Πολλές φορές ένα πολιτισμικό μοντέλο επικρατεί πάνω σε ένα άλλο όχι διά της βίας, αλλά εκούσια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κυριαρχία του ηττημένου ελληνικού πολιτισμού πάνω στη νικήτρια Ρώμη, όπως αναφέρει ο Κικέρων. Ακόμη, συγγραφείς του Μεσαίωνα ανέτρεχαν στα αρχαία ελληνικά κείμενα με έναν απεριόριστο θαυμασμό.

Η ίδια αλληλεπίδραση υπάρχει και στη σύγχρονη εποχή. Η επικοινωνία των ανθρώπων είναι εύκολη και οι πρόσφυγες από φτωχές χώρες όλο και συρρέουν στις πλούσιες χώρες, γίνεται μεγάλη συζήτηση για πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Οι δύο χώρες της Βόρειας Αμερικής θεωρούνται ήδη τέτοιου είδους κοινωνίες, αλλά και η Δυτική Ευρώπη αντιμετωπίζει αυτή την πρόκληση. Εξάλλου, όλος ο πλανήτης τείνει σταδιακά να αποτελέσει μια μεγάλη πολυπολιτισμική κοινωνία. Πώς θα μπορούσαμε, επομένως, να αντιμετωπίσουμε κάθε πολιτισμό ως απομονωμένο κλειστό σύστημα;

4. Να σχολιάσετε τη φράση: «Ο άνθρωπος είναι ιστορικό ον».

Προτεινόμενη Απάντηση:

Αναμφισβήτητα, ο άνθρωπος είναι ένα ον με ιστορικότητα. Αυτό σημαίνει ότι ένας άνθρωπος ή ένας λαός δεν είναι μόνο αυτό που ανακαλύπτουμε ή βλέπουμε σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, είναι ταυτόχρονα και όλο το παρελθόν του, αλλά και οι προσδοκίες του για το μέλλον. Ο άνθρωπος μπορεί να σχεδιάζει το μέλλον του, κουβαλώντας όμως μαζί του το παρελθόν του και τις εμπειρίες του. Το παρελθόν αυτό αποτελεί εφελκυστήρα για τον σχεδιασμό του μέλλοντός του. Γράφει, με άλλα λόγια, την ιστορία του εφαρμόζοντας στο παρόν τις εμπειρίες του παρελθόντος, τις οποίες προωθεί στο μέλλον. Ο άνθρωπος όχι μόνο δημιουργεί την ιστορία του, αλλά είναι και ο ίδιος δημιούργημα της ιστορίας του, του παρελθόντος του. Γι' αυτόν το λόγο η ανθρώπινη γνώση εμφανίζει επίσης την ίδια ιστορικότητα. Καμιά ανθρώπινη γνώση του παρελθόντος δεν μπορεί να θεωρηθεί τελείως άχρηστη ή περιττή. Όλες αποτελούν μέρος του εαυτού μας, της ταυτότητάς μας.

5. Μπορεί, κατά τη γνώμη σας, το πέρασμα από τον ελληνικό ή τον ρωμαϊκό πολιτισμό στον πολιτισμό του Μεσαίωνα να θεωρηθεί πρόοδος;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Πρόοδος σημαίνει μετάβαση από μια χειρότερη κατάσταση πραγμάτων σε μια καλύτερη. Όταν, για παράδειγμα, μιλάμε για την προϊστορική εποχή, συνηθίζουμε να τη διακρίνουμε σε παλαιολιθική, νεολιθική, εποχή του χαλκού και εποχή του σιδήρου. Η διάκριση αυτή γίνεται με

βάση το είδος των εργαλείων που χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι σε κάθε εποχή αλλά και με βάση το γεγονός ότι στην πορεία του ανθρώπου υπήρξε μια “πρόοδος” από τα πέτρινα εργαλεία στα χάλκινα και από αυτά στα σιδερένια. Όταν περνάμε σε μεταγενέστερες εποχές, από τις οποίες έχουμε πολύ περισσότερα αρχαιολογικά ευρήματα, αλλά και γραπτές μαρτυρίες, συνηθίζουμε να μιλάμε μάλλον με όρους πολιτισμού και όχι εργαλείων, αναφερόμαστε δηλαδή στον αιγυπτιακό πολιτισμό, τον μινωικό, τον βαβυλωνιακό, τον ελληνικό κτλ.

Το αν υπάρχει βέβαια πρόοδος από έναν παλαιότερο πολιτισμό σε έναν νεότερο επιδέχεται πολλή συζήτηση. Ελάχιστοι θα δέχονταν ότι η μετάβαση από τον ελληνικό ή τον ρωμαϊκό πολιτισμό στον πολιτισμό του Μεσαίωνα είναι πρόοδος. Ακόμα και οι ίδιοι οι άνθρωποι που έζησαν την εποχή του Μεσαίωνα δεν θεωρούν ότι η πολιτισμός τους προόδευσε. Ο Μιχαήλ Ψελλός στη Χρονογραφία του μας λέει για την εποχή του ότι «εξέθρεψε λίγους μόνο ανθρώπους των γραμμάτων. Αλλά και αυτοί σταματούσαν απλώς στην εξώπορτα των δογμάτων του Αριστοτέλη και αποστήθιζαν μόνο τις συμβολικές παραστάσεις του Πλάτωνα, χωρίς να κατανοούν τις απόκρυφες σημασίες τους, ούτε καν τις φιλοσοφικές σπουδές γύρω από τη διαλεκτική και την αποδεικτική επιχειρηματολογία».

6. Με ποιον τρόπο οι αλλαγές στις ηθικές αξίες μπορούν να οδηγήσουν σε αλλαγές στη συμπεριφορά μας απέναντι στο περιβάλλον;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Έχει διατυπωθεί η άποψη πως η σημαντικότερη πηγή του κακού είναι ότι η ηθική μας διαπνέεται από ανθρωποκεντρισμό. Η κλασική αντίληψη περί ηθικής είναι ότι αυτή αφορά μόνο τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων. Στη φύση δεν υπάρχουν ηθικές αξίες. Τα ζώα και τα φυτά δεν είναι ούτε καλά ούτε κακά, αλλά και η επέμβασή μας στη φύση δεν είναι ούτε καλή ούτε κακή από μόνη της. Μπορεί να θεωρηθεί κακή, μόνο επειδή ενδέχεται να βλάψει τον άνθρωπο. Αφ' εαυτής όμως δεν είναι κακή και επομένως δε συνεπάγεται ηθική ενοχή.

Ωστόσο, το οικολογικό πρόβλημα δείχνει ότι θα πρέπει να διαμορφώσουμε μια νέα ηθική που θα επεκτείνεται στα ζώα και ίσως σε όλο τον πλανήτη. Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε μια τάση για επέκταση της ηθικής πέρα από τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, ώστε αυτή να αγκαλιάσει και τις σχέσεις ανθρώπου – φύσης. Έτσι, ένα κίνημα για τα δικαιώματα των ζώων,

που όλο και διευρύνεται παγκοσμίως, θεωρεί ότι η βαναυσότητα απέναντι στα ζώα είναι κάτι αφ' εαυτού κακό. Παρομοίως, η βαναυσότητα απέναντι στη φύση θεωρείται πολλές φορές βανδαλισμός, κάτι που, σύμφωνα με την κλασική αντίληψη, αφορά μόνο τα ανθρώπινα δημιουργήματα. Με τη νέα λοιπόν τάση οδηγούμαστε σε μια ανθρωποποίηση της φύσης, σε μια αλλαγή – ή καλύτερα επέκταση – των ηθικών αξιών, με βάση τις οποίες το ανθρωποκεντρικό μοντέλο καταρρίπτεται, καθώς ο σεβασμός στρέφεται όχι μόνο προς τον άνθρωπο, αλλά και προς τη φύση.

7. Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στη «βαθιά» και τη «ρηχή» οικολογία;

Προτεινόμενη Απάντηση:

Η διάκριση ανάμεσα στη «βαθιά» και τη «ρηχή» οικολογία προτάθηκε για πρώτη φορά από τον Νορβηγό φιλόσοφο Νάες.

Η «ρηχή» οικολογία συγκεντρώνει το ενδιαφέρον της στη μείωση της ρύπανσης, στη συγκράτηση της αύξησης του πληθυσμού της Γης, στη συντηρητική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και στην προστασία των έμβιων ειδών, καθόσον όλα αυτά συνδέονται με την ανθρώπινη υγεία. Θεωρεί δηλαδή ότι τα προβλήματα μπορούν να αντιμετωπιστούν με διορθωτικές κινήσεις μέσα στο πλαίσιο του υπάρχοντος μοντέλου ανάπτυξης.

Από την άλλη πλευρά, η «βαθιά» οικολογία ζητά επιπλέον μια νέα φιλοσοφία (μεταφυσική και ηθική) στις σχέσεις ανθρώπου – φύσης και μια, λίγο ως πολύ, ριζική αλλαγή του κοινωνικοοικονομικού μας συστήματος. Βασίζεται στη λογική ότι η οικονομία μας είναι μια οικονομία διαρκούς ανάπτυξης. Είναι όμως αδύνατον να έχουμε απεριόριστη οικονομική ανάπτυξη, όταν ζούμε σε έναν περιορισμένο πλανήτη, με περιορισμένους φυσικούς πόρους. Επιπλέον, η οικονομική και η τεχνολογική μας ανάπτυξη γίνεται με έναν γραμμικό τρόπο, που έρχεται σε αντίθεση με την κυκλική λειτουργία της φύσης. Δεν είναι λοιπόν δυνατόν μια οικονομία “δυτικού” τύπου να αντιμετωπίσει δραστικά το πρόβλημα του περιβάλλοντος.

ΤΕΛΟΣ

